

KÜLFÖLDI MAGYAROK.

(Társadalom-lélektani kísérlet.)

I.

A kérdés, melyet fölvetek, nem régi keletű. A hetvenes évek előtt csak nyugtalan lelkű vagy űzött sorsú emberek keresték életük keretét idegenben. A századvég felé azonban — és azóta is — a gazdasági meg társadalmi bajok egyre több hazánkfiát készítették vándorútra. A föld nem futhatott, futott a föld népe. Általános válság részjelensége volt a magyar menekülés. A túlfűtött európai kohó előbb Amerika felé, majd — a világháború után — Franciaország, sőt Ázsia felé is lökte az önkéntes fölösleget. E fölösleg sokszor a legjobb nemzeti emberanyag volt, vállalkozó szellemű, kezdeményező, bátor. S mivel nálunk a földkérdés az elsődleges baj, az elvándorlók nagyrésze paraszt volt, s nagyrészből magyar. Nem letek hont hazájukban, más ég alá mentek szerencsét próbálni. Mi lett belőlük évtizedek során? Milyen a magyar ember illeszkedési és ellenállási ösztöne? Hogyan állja meg helyét a nemzetközi versenyben? Tanulságos vizsgálódás anyaga lehet ez.

Első eset történelmünkben, hogy külföldön tömegesen és szinte szerves közösségekben magyarok élnek. A nemzeti lélek sajátos és eddig ismeretlen változata ők. Fejlődésük, szellemi sorsuk és hanyódásuk különös tükörben mutatják közösségi éniük rezdüléseit. Hagyománynélküli élet az övék, két haza közt hanyódnak, mi ad támaszt szellemüknek? Milyen szálak és hogyan kötik őket az elhagyott honhoz s milyen a viszonyuk új környezetükhöz? Minduntalan e sajátos kétlakóságba ütközünk: a külföldi magyar lelki képletének ez a legjellemzőbb eleme; nemzetünket kívülről nézik, de belülről érzik, múltjukat emlékeik szépítik, jelenük bizonytalan, jövőjük méginkább az. Két

irányba kell létüket biztosítaniuk: az óhaza és az új haza, a múlt és a jövő felé. Hogyan keresik tapogatózva a szerencsés középutat?

Középut az eszményük, a szertelen csapongást elkerülik. Nem szükségkép kalandorok ők vagy hebehurgya kapkodók. Ilyen is van köztük szép számmal — Pest nemzetközi hulladéka —, a többség azonban józan és számító ember — iparos vagy munkás —, egyszerű igényekkel, polgárosodási vágyakkal. Eredendően magyarok: a végleteket nem szeretik. Bennünket itt a többség fog érdekelni. Az ő kezükbe nem kalandvágy adta a vándorbotot, hanem a társadalmi emelkedés óhajtása. Azért mentek idegenbe, hogy néhány esztendei szorgoskodás meg krajcáros gazdagodás után visszatérjenek, házat, földet szerezzenek, gyermekeiknek jobb életet készítsenek. Abban bizakodnak, hogy sikerükkel elkápráztatják az otthoniakat, megmutatják nekik (csak azért is), hogy képesek voltak kiemelkedni körükből. E diadalmas hazatérés gondolata táplálja lelküket, erről beszélnek legszívesebben és leghevesebben, ezt tervezik boldog örömmel. Terveiket azonban szűk keretekbe töri létük való helyzete. Könnyű az elképzelés, nehéz a cselekvés. Hiába firtatják szorongva a visszavezető utat és hiába tekintik külföldi éveiket csak átmenetnek, ideiglenes állapotnak, ugródeszkának: sokszor — legtöbbször — a természetes emberi nehézkesség, vagy az otthoni szálak meglazulása, vagy még inkább az új nemzedék gyökérverése, a tervezettnél tovább, reménytelenül sokáig, a halálig tartja idegenben az elvándorolt magyart. Nincs szomorúbb látvány külföldi honfitárs temetésénél. Idegen ég alatt sínylődő áloé elszáradása ez: megvalósulatlan élet letörése, dédelgetett álmok elillanása. Elhullás győzelem előtt. A megtérés és békés öregség lettek volna életük szerves betetőzése, a múlt küzdelmek kárpótlása, a sors valóságos vagy vélt méltánytalanságainak helyrehozása.

Ők ugyanis a mindig mindenhol mostohák, másodrangúak, kiebrudaltak, csökkent jogú polgárok. Pórusl jártaknak, sértetteknek érzik magukat: áldozatoknak. Hazulról azért jöttek el, mivel úgy vélték, emberi mivoltuk nem érvényesülhet teljesen. Külföldön viszont csak anyagi igényeik teljesedtek (ha teljesedtek), szellemi sóvárgásuk meddő maradt s ezért inkább fokozódott.

Magányban élnek, nem szorítja őket vérségi kapocs, nem csiholja tetteiket közvetlen inger. Ami külföldön leginkább hiányzik, az a társadalmi kötöttség valósága, a rokonság melege. Hiányzik az elsődleges közösség, mely visszhangot, háttérrel és értelmet ad cselekvésünknek, plasztikussá teszi azt, helyesel vagy gáncsol, mindenképpen fejlődésre készlet. Nemcsak az ú. n. értelmiségeknek van szükségük szellemi légkörre, de mindenkinek; s így nemcsak a szellem emberei sikkadnak el külföldön, a többiek életét is a talajtalanság, az ideiglenesség, a felemáság, egy szóval: a kallódás jellemzi. «Könnyhullatással vigasztaljuk árvaságunkat» — panaszkolta megadással a kallódás klasszikusa, Mikes.

A szellem embere még könnyebben találhat környezetet, mint a kétkézi dolgozó. Mihelyt ez kiszakad a közösségből, melynek szerves alkotórésze, s beilleszkedik egy másikba, mely csupán kenyeret és munkát ad neki, de nem hitet és erőt, s mely nem fogja őt teljesen elfogadni, ahol nem lehet egyenrangú, nem politizálhat, nem bírálhat, szavának nincs súlya, gondolatának nincs talaja, ahol csupán dolgoztatják őt, belsőleg azonban nem élnek vele, — a lélek egyensúlya itt megbillen s egyre inkább kusza vágyak, tervek, képzelgések vonalára hajlik. Ismertem magyarokat, kik halálukig készülődtek a döntő cselekvésre, remek rögeszméjük kivitelére: hazatérni szülőfalujukba vagy az íróasztal mellé, vagy a politikai porondra s végre valóra váltani vágyaikat, hasznosítani tapasztalataikat. Ez a készülődés éltette őket és adott nekik hitet, erőt, türelmet és bátorságot. Mikor megalázta őket az idegen környezet, a jövőbe vetett bizakodó tekintet emelte fel öntudatukat, kedvüket és emberi méltóságukat; s amikor túlságosan érezték helyzetük fonákságát, ez ingatag remény mentette ki őket az alacsonyrendűség kátyújából. Sehol nincs annyi terv s annyi jámbor szándék sorskérdéseink rendezésére, mint a külföldi magyarok körében. «Az üldözöttek reménnyel táplálkoznak» — írta már Aischylos.

A hosszas távolban-tartózkodás körülbelül ugyanazt a lelki helyzetet alakítja ki, mint a vidéki elesettség: mindkettő elszigetel a nemzet voltaképpeni áramától, légüres tért támaszt az egyén körül, elferdíti valóságérzékét. Ezért van, hogy világ-

városokban is vidékiek maradnak magyarjaink. Ha Pestről jönnek, Parisban meg New-Yorkban vidékiesednek el. Az értelmiségi szándékúak pedig, kik itthon esetleg derekasan érvényesültek volna, itt megbénulnak, elhullanak. Az emigránsok örök sorsa ez. A valóság világa lassan-lassan kicsusszan lábuk alól s ők egyre beljebb bonyolódnak vágyaik hínárjába. Képzelmek kötik meg lelkük szabad göcseit s ha társra akadnak, ádáz buzgalom árasztja onnan a megváltó ígéretet. Külföldön — épúgy mint vidéken — álmodozóvá válik a magyar, fellebben a lehetőségek síkjáról, létszüksége az ábrándozás. Akik pedig nem esnek e jótékony hibába, menthetetlen áldozatai lesznek kisebbrendűségi képzeteknek, tépődésnek, szenvedésnek.

Ilyen kettősség merül hát fel minduntalan mint általános tünet: nagyon is valóságos anyagi okok készítették a magyarokat távozásra s új környezetükben rendszerint sikeresen emelkednek, meggazdagodnak, becsülést szereznek — maguknak és nemzetüknek egyaránt —, tehát a létfenntartó életük tágul, teljesedik, sikerül; a szellem illeszkedése azonban nehéz, az első nemzedékben lehetetlen. Anyagi érdekeik az új hazához kötik őket, ám a lélek ellenáll, nem hasonul, másutt keres táplálékot: az óhaza felé tekint. Igaz, gátat vet a befogadó környezet is, melynek csak kisegítő munkások, nem pedig nemzettagok kellene. Ha aggódó tudósok kívánják és pártolják is a beolvadást — mint Franciaországban —, a nemzet időtlen szelleme nem alkuszik. «Az idegeneket sehosem szeretik; lenézik» — panaszolja egy párisi magyar. Az idegen ősidők óta mindenütt ellenség: hospes, hostis.

Nyilvánvaló tehát, hogy a kérdés, mely foglalkoztat — a külföldi magyarok sorsa —, nemcsak gazdasági meg politikai vonatkozású. Ilyen volt az induláskor, az elvándorlás rugóiban. Ma azonban már összekuszálódott, lelki elemekkel keveredett, s így a megoldása sem csak politikai meg gazdasági feladat. Persze az is, sőt elsősorban az: e lépést kell először megtenni. Ám a gazdasági kérdés könnyen megoldódhat s megoldódik a politikai is, néhány ügyes rendelet elégséges hozzá; a lélek rétegeibe azonban csak kerülő úton érnek el a rendeletek, a szellem viselkedését nem lehet előírásokkal szabályozni. Nem elég

csak tömegeket visszanyernünk, embereket kell hódítanunk, tapasztalt, művelt egyéneket, kik hasznosan gazdagíthatják nemzeti állományunkat. A lélekszám is fontos — elemien fontos —, de mit ér a lélek tartalom nélkül, mit ér a szám lélek nélkül? Quid leges sine moribus?

A politikai-gazdasági, valamint a szellemi szempontoknak viszonyos harmóniában kell lenniök, csak így tömörülhetnek szilárd egységbe. Végső fokon a nemzeti érdek s az egyéni érdek összhangja ez. *Politikailag* a külföldi magyarok megtartása és hazavezetése azért fontos, mert a nemzetiségek beolvadásának vége van. Németek és szlávok eltávolodtak tőlünk, ha területileg nem is, vagy csak ideiglenesen, lélekben körülbelül tartósan. A német faji gondolat végletesen felfokozta az elhúzó erőket. Minden magyarra szükség van hát, kiváltképpen azokra, kik oly üdvösen befolyásolhatják társadalmi fejlődésünket, mint a ma még idegenben élők. *Társadalmilag* ugyanis a hazatérő külföldiek hasznos eleme lehetnének az esedékes és szükségképpen kialakuló egészséges magyar középosztálynak. Idegen környezetben éltek, igényeik növekedtek, látókörük tágult, életszintjük emelkedett, műveltségük mélyült. Nyelveket tudnak, országokat láttak, szokásokat ismernek, munkamódokat figyelhettek, ízlésük finomult (persze nem föltétlenül a külföldi ízlés és műveltség meg életszínvonal hatása alatt, hanem a magyarnak és az idegennek vegyülése folytán, az összehasonlítás és mérlegelés eredményéül).

Akik munkásokként meg földművelőkként hagyták el hazánkat, most polgárokként térnének vissza. E társadalmi emelkedés teszi bonyolulttá a hazavándorlás kérdését, sőt már a gondozás szervezését is. A váratlanul beérkezettek érzékenységevel és büszkeségevel ügyelnek minden szóra, minden mozdulatra; kényesek, sértődök. Amire legtöbb keserőséggel gondolnak elmúlt életükből, az a hazai kiélezett társadalmi különbségek számtalan tünete: címek, viselkedés, atmoszféra! Indulattal idézett emlékeik szintén a kasztszellemet szidják, mely eltorzítja modorukat s érintkezésük formáit.

Panaszolja, hogy otthon nem vették emberszámba őket. Beszéltem többekkel, kiket harmincnyolcban csak az tartott vissza a hazatéréstől, hogy megint nem becsülnék meg emberi

méltóságuk tudatát. A honi címek és megszólítások állandó gúny tárgyai körükben. Büszkék arra, hogy munkájuk árán kiemelkedtek a világból s hogy egy fokkal magasabbra léptek a társadalmi lépcsőn. Ebédnél elégedetten mondják, hogy bezzeg odahaza nem ehettek ily bőségesen és finoman; amikor hét végén — a háború előtt — saját kocsijukon vidékre utaztak, öntelten gondoltak elmúlt nyomorukra. Haza szeretnének menni, meri a léleknek is igényei vannak s ezek arrafelé irányulnak; az elért színvonalat azonban nem akarják földadni.

S itt megint az elemzett kettősségbe ütközünk, s a következők: folytonos halogatás, időnyerés, maradás; további tengődés, várakozás. Várakozás mire? A szerencsés intésre, mely hazahívja őket, biztosítja elért életszínvonaluk megtartását, emberi méltóságuk becsülését. Kívánatosná kell tenni számukra az otthoni életet; finom lélektani tapintattal kell közeledni hozzájuk. A rendeletek csak így juthatnak el az érdekeltek szívéhez.

Bizonyára nem lehetetlen ilyen összhang megteremtése. Nemzetünknek társadalmi szüksége van e polgárosult rétegre, nekik lelki szükségük van a hazai közösségre. S méltányos is, hogy magasabb szintre térjenek vissza. Semper in malis major resurrexit: egyéni életükben épügy, mint nemzeti jövőnkben. Kosáry Domokos amerikai megfigyelése nyilván érvényesíthető a többi külföldi állam magyarjaira is; szerinte a kivándoroltak jó része «az egyszerű sorból az alsóbb réteg jobbmódú, magasabb elemei közé, a kispolgárságba emelkedett szorgalmával és ügyességével. Sok fiatal a kereskedelmi pályán érvényesül, cáfolatául a változhatatlan faji hibánkról szóló tévhitnek. Ez az emelkedés azonban kétségtelenül kihat mind lélektani, mind anyagi tekintetben a hazatelepítés kérdésére is. Nemcsak annyiban, hogy az eredmények, az összegyűjtött és befektetett tőke, a családi szálak kerülnek szembe a szülőföld ifjúkori emlékeivel. Nem is pusztán amiatt, hogy — egy kinti magyar nyomdász találó megfigyelése szerint — a mesterséget tanultak odakint gyakran nem saját mesterségükben érvényesülnek, mivel a kalkuláció, a munka és anyag viszonya annyira eltérő, hogy a hazai tapasztalatok szinte zavartak s ugyanez a jelenség esetleg

visszafelé is előfordulhat. Hanem talán leginkább azért, mert mindazok a technikai javak, melyeket a kintiek kispolgári szinten elérhettek (ruházat, modern lakás, autó stb.), Európa e táján a magasabb fokon se mindig érhetőek el. Amint a hazatérőknek meg kell szokniok, hogy a kárpáti táj viszonyai közt nem mindenben ők tudnák a jobb módszert, úgy nekünk is meg kell értenünk, hogy aki szegény emberként kiment, az hazatérve néni értékelné patriarkális bánásmódunkat)). (Az amerikai magyarság 1941-ben, Magyar Szemle, 1942 január, 18. 1.)

A kérdés gyakorlati megoldását a sürgősség is bonyolítja. A külföldi honfitársak első nemzedéke lassan kihalóban van. Akik húsz, negyven, hatvan évvel ezelőtt indultak világgá, ma félreállnak, helyüket fiatalok foglalják el. S e második s maholnap már harmadik nemzedék viszonya a magyarsághoz és az őhazához sokkal lazább, mint az elsőé volt. Az első nemzedék tagjai magától értődő természetességgel voltak és maradtak magyarok, nem lehettek mások, fiaik és unokáik azonban elfejlődtek már, beolvadtak vagy beolvadnak a vendéglátó közösségbe. Mély különbség van a két nemzedék közt s ez onnan gyökerezik, hogy az apák nemzedéke magyarul gondolkodik, a fiúké pedig az, új haza nyelvén. Így hát valójában nincs is magyar folytatódás, a fiúk csak társadalmilag állnak apáik helyére, szellemileg más síkokon sorakoznak.

Ezek szerint a külföldi magyarok kérdése nemzedéki — tehát megint csak: lélektani kérdés is. A megmaradás és továbbfejlődés a második nemzedék magatartásán dől el; ha ez hű marad nemzetünkhöz, van remény a folytatódásra, ha elfordul tőle, le kell mondanunk az egymilliónyi külföldi magyarról, nemzetünknek közel tíz százalékáról. Biztosítani kell hát hűségüket.

A második nemzedék magatartását a nevelés alakíthatja hasznosan. Végső fokon tehát a külföldi magyarság sorsa nevelési, nevelhetési kérdéssé szorul össze. E nevelési feladat kétoldali: egyrészt az idegenben élő magyar gyermek nemzeti iskoláztatását kell lehetővé tenni, másrészt pedig a hazai közgondolkodást egészségessé edzeni. Az előbbi külön fejezet tárgya lesz, az utóbbit — mint sok más aggasztó gondunk elemi föl-tételét — itt említem már.

Napjaink zűrzavarának jellegzetes adaléka ez: a tömeg nem hisz vezetőinek; többet és jobban akar tudni, mint azok, kik összefüggéseikben látják a fölmerülő kérdéseket. Így a kormányzat megértést tanúsít és rokonszenvet hirdet a külföldi magyarok irányában, a köznép azonban gáncoskodik és gyanakszik, mételyzetteknek, hamisaknak minősíti azokat, kik a határokon kívül kénytelenek élni. Extra Hungariam non est vita — véli a vidéki úr s mindazok, kik nem itták a Tisza vizét, kizárandók a nemzeti közösségből. E békeperspektívás szűk magyar szemlélet fojtja meg a legnemesebb szándékokat. Belső átnevelésre van tehát szükség. A külföldi magyarság kérdése nemcsak a határokon kívül dől el, amint — hasonlóképpen — a magyarság világszerepe, tehát jövője is, elsősorban otthon alakul; egyetlen hatásos propaganda van: az erős hadsereg s a jól rendezett belső viszonyok. A közgondolkodás őszintesége ennek nemcsak folyománya, de föltétele is.

Hallom kesergő szülőktől, hogy a külföldről hazavitt gyermekeket idegeneknek csúfolják anyaországi társaik s gúnyolják őket beszédük miatt. Vigasztaljam-e őket azzal, hogy négy évvel ezelőtt minket minősítettek Benes-bérenceknek vidéki írkokok, őrmesterek, alispánnék meg kiérdemesült miniszterek? Ez épp a magyar baj, nagy baj: hiányzik a mérték s egyre züllik szellemi közéletünk szintje; hová hanyatlott száz esztendő óta! S a baj nemcsak az, hogy gyermekek meg kisemberek büntetlenül csúfolkodnak, hanem sokkal inkább az, hogy ezzel egyidőben hivatalos és hivatalatlan rétorok (ön) telt hangon dicsérik külföldi atyánkfiai erényeit vagy a felvidékiek új szellemét. Az arány tisztelete, úgy látszik, nem erénye többé nemzetünknek. Ezért inog a kölesönös bizalom is, ami nélkül pedig nincsen közösségi élet. «Legjobb politika az őszinteség» — vallotta Eötvös. Ez az őszinteségi eszmény most, sajnálatosan, egyre homályosodik.

Messzire vezetne az okok elemzése, nem is célunk itten; csak mellesleg említtem — mint ép a külföldi magyarok közt kialakult észleleteket —, hogy őszintétlenségünk minden biztonnyal a romantikus közgondolkodás terméke. Irodalmunk klasszikus korszaka a romantikával azonos, tehát nemzetképünket és eszményeinket (az iskolán keresztül) romantikus

nagy költőink formálják. Az idegenbe vetődött magyarok viszont olyan kultúrák légkörében élnek, melyek fejlődésében a romantika egy mozzanat volt csak, nem pedig mindent uraló csúcs; s hol — ennek következtében — a viszony egyén és egyén, valamint egyén és közösség közt természetesebb, egyszerűbb, realisabb; hol nem a felsőfok az érintkezési stílus főeleme. E felemáság felfedezése váltja ki a «meglepő különbséget», mit Dobai Székely Andor, a Franciaországi Magyar Egyesületek Szövetségének elnöke állapít meg «az otthoni és a külföldi magyarság észjárásában, beidegződésében és világnézetében». Következménye ennek az a «tagadhatatlan tény, hogy a külföldről hazaérkező magyar az első időkben elragadtatott boldogsággal szívja magába az otthoni levegőt — azután felfigyel, megkockáztat egy-két jóindulatú kritikát — észreveszi, hogy vagy meg sem értik vagy közömbösen hallgatják — vagy pedig ráfognak, hogy hazafiatlan — úgy, hogy végül nem meri többé száját kinyitni és elszomorodva utazik vissza az idegen földre». (Párisi Magyarság, 1938. V. 1.)

Persze, ha erkölcsileg akarnánk eldönteni, hogy kinek van e vitában igaza s egyáltalán, hogy joga van-e a külföldieknek bíráltniok, — bizonytalannal nemcsak az otthoniakat érné a marasztalás. A külföldiek ugyanis, önkénytelenül, szintén eltorzult szemlélettel nézik a magyar életet, nem a mi sajátos fejlődésünk vonalán és határai közt, hanem kívülről, nagyított mértékkel. A látószögnek ily eltolódását a sorok írója magán is megfigyelte s ezért mint hiteles példát, saját régi jegyzetét idézi: «Magyarnak lenni idegen országban fokozottabb aggodást jelent. Más gondok hullámzanak körülöttem, a magyar világ parányivá törpül. (Igazi nagyságára szűkül?) A térképre nézek s mért látom innen végzetesebbnek hazánk helyzetét, mint otthonról? Mért látom nagyobbaknak a szomszédokat és fenyegetőbbeknek a veszélyeket?»

Nincs azonban semmi helye és semmi értelme a mesterséges szétválasztásnak s a balga «ki jobb magyar» piszkálódásnak. Aki tagja egy közösségnek, pl. a nemzetnek, az tagja marad külföldön is és esetleges rosszalása ellenére is. Ez egyszerű tétel igazságát a franciaországi magyar sziget példája mutatja tanulságosan.

II.

A franciaországi magyarok összetétele ugyanolyan vegyes, mint azoké, kik más idegen államban élnek. Említettem az előző fejezetben, hogy többségben a dolgozók vannak: munkások, bányászok, földművesek, iparosok. Nemcsak társadalmi, de nemzeti kapcsikat is jelzi e felsorolás: végzetesen magyarok ők, szinte az akaratuk ellenére, változhatatlanul. Új környezetükben remekül beválnak, pedig gyakran foglalkozást kellett cserélniök, más mesterséget tanulniok. Sajnos, pontos kimutatás az ő sorsuk állomásait sem rögzíti, hatósági nyilvántartás nincsen. Pedig fontos lenne tudni, honnan, miért és mikor jöttek el, milyen munkát vállaltak, hogyan emelkedtek, mennyit keresnek, hány gyermekük van. Adatok hiányában egyéni megfigyelésre, szóbeli közlésre kell szorítkoznunk.

A múlt század közepe táján is volt már némi megtelepedés Franciaországban. «Az első adat 1833-ból való, amikor 1400 »Austro-hongrois«-t mutattak ki Parisban» — írja vitéz Nagy Iván a Párisi Magyar Diákegyesület emlékkönyvében. (210. l.) Az első franciaországi magyar egyesület 1845-ben alakult. Három évvel később, 1848 március 14-én emlékezetes eseményt kezdeményeztek párisi magyarjaink: nemzeti viseletben és nemzeti zászló alatt tisztelgő felvonulást rendeztek a Hotel de Ville elé, Lamartine ünneplésére. A költő-politikus a Városháza dísztermében fogadta őket s fontos beszédben méltatta a magyar forradalom jelentőségét. E rendkívüli mozzanatról az Illustration 1848 március 25. száma tájékoztat. — A szabadságharc után a magyarokat a németekkel és osztrákokkal együtt mutatták ki a francia hatóságok. E bizonytalan nyilvántartás ellenére a magyarok önálló nemzeti életet éltek s 1864-ben megszervezték a máig is működő Párisi Kölcsönösen Segélyző Magyar Egyletet, melynek alapító tagjai közt oly férfiak voltak, mint Jókai Mór., Irányi Dániel, Munkácsy Mihály, Türr István, Zichy Mihály, Horn Ede, Návay Aladár. Megalakulásától a világháborúig a következő elnökök vezették e nevezetes testületet: Vásárhelyi Imre (orvos), Irányi Dániel, Horn Ede, Berta Sándor, Zichy Mihály, Munkácsy Mihály és Návay Aladár. — 1901-ben

a francia kimutatások már külön rovatban említik a magyarokat, 1940 lélekben jelölve meg számukat. 1911-ben már 3170-re emelkedett a lélekszám.

A világháború azonban teljes törést hozott a franciaországi magyarok életébe: a kolónia szerteszéledt, tagjai vagy hazatértek vagy franciáknak nyilvánították magukat. Így aztán 1921-ben már csak 630 magyar számlált a francia kimutatás és ezek közül is 129 Elzász-Lotharingia területén élt. Miként duzzadt fel e szám alig tíz év alatt félszázezerre s miként hullámzik azóta is a franciaországi meg az európai változások ritmusa szerint — oly kérdések ezek, melyeket pontos adatok híján egyelőre csupán fölvetni lehet, melyek azonban így is tanulságosan jelzik, mennyire függvénye csak a külföldi magyar sors nemzeti helyzetünknek s a világpolitika ingásainak. — A francia faj védelmezői ismételten rosszalóan panaszolták az idegenek térhódítását. Kimutatták, hogy pl. 1000 férj közül 1920-ban még csak 32 volt idegen, 1930-ban pedig már 75; 1000 feleség közül pedig 1920-ban 24 volt idegen, 1931-ben 64.

A háború szétszórta franciaországi magyarság több lényeges pontban különbözik attól a rétegtől, mely a húszas évek során vetődött oda. A legfőbb különbség az, hogy az első megtelepültek nem munkások voltak (ezek akkor Amerika felé igyekeztek), hanem a középosztály tagjai, művészek, iparosok s kiváltkép hivatalnokok, a külképviseleti hatóságok meg osztrák cégek tisztviselői. Ezzel szemben a második kivándorlási hullám túlnyomólag kétkezi dolgozókat dobott francia földre. Ezek — rendszerint — egy helyen vállaltak munkát, egy környékre telepedtek, csak egymással érintkeznek. Az első kivándorlókat hát fokozottabb mértékben csábította a beolvadás veszedelme. Oly elszigetelten éltek s oly kevesen voltak, hogy szükségkép és rövidesen fölszívódtak: a második nemzedék már elveszett a magyarság számára.

Ezek azok, kiknek neveivel találkozni lehet újságokban, jellemző hírek szövegeiben.¹

¹ Így 1942 szeptemberében Catherine Tóth külön dicséretet érdemelt a francia rádió előadói versenyén. Más alkalommal a Naphegyi-család közli Jonzacból anyjuknak, illetőleg anyósuknak halálát, kit

Talán lenne még mód arra, hogy a teljesen beolvadtak külső tagjai maradjanak a magyar szellemi közösségnek. Elképzelhetetlen, hogy a lélek mélyén minden kapocs megszakadt legyen. A vér egyhamar nem tagadja meg magát. Hallottam egy idős francia úrról, ki arra kérte a párisi magyar főkonzuli, kerestesse meg neki Magyarországon élő távoli rokonait s tegye tehetővé, hogy hozzájuk utazhassák. Elmondta, hogy ükapja jött el hajdan Magyarországból, nagyapja már Solferinonál harcolt, apja Sedannál 70-ben, ő pedig a világháborút verekedte végig. Elsőrendű kitüntetésekert szerzett, azonban már akkor is — a háborúban — az a gondolat aggasztotta, hogy esetleg a magyarok ellen vezényelheték volna, e helyzet — úgymond — tűrhetetlen lett volna számára. Nem akar meghalni addig, míg nem nézi meg ősei hónát. A felesége francia, szép összhangban élnek együtt, néha azonban mintha nem értenék egymást, ép e származási különbség miatt.

Az eredetnek ilyen, szinte valószínűtlenül mély és nemzedékek hosszú során érvényesülő hatását egy másik történet is bizonyítja, melyet szintén a párisi magyar főkonzul mondott el e sorok írójának. A századforduló éveiben Pozsonyban járt látogatóban egy párisi lány: szülei az akkor legelőkelőbb francia cukrászda tulajdonosai voltak, ősei Mária Lujzával jöttek el hazulról. S mégis: valami húzta őt a dunaparti városhoz, a rokonsághoz; otthoniasan érezte ott magát, «a mi gondolkodásunk szerint beszélgetett velünk». Más volt, mint a korabeli francia fiatalok, volt benne valami pozsonyias, őseinek lelki hagyatéka.

Az ősök elől nem lehet menekülni, (on n'échappe pas a son pere — írja Du Gard); továbbélnék, folytatódnak bennünk. Hiába váltunk álarcot, hiába cserélünk nyelvet, a lélek rejtett

Monsieur és Madame Marcel Naphegyi és Jacques Naphegyi hadnagy gyászolnak. Még jellemzőbb történetről tudósít a párisi magyar polgári iskolai tanfolyam egyik növendéke. Azt írja dolgozatában: «Jannie kedves kislány. A családi neve Darcache, és mindjárt mikor megismerem, gondoltam, érdekes, hogy ez a név oly nagyon hasonlít Farkas-ra. Elmondtam Jannie-nak a gondolatomat, aki azt felelte: Egyik dédnagyapám magyar lótenyésztő volt. Ide jött Franciaországba, beiratkozott és rosszul írták be a nevét. És ettől fogva Darcache lett. De a család elfranciásult és ma már csak egész halvány emlék van ebből a tetteiből».

mélyében tovább hullámszerűen az elődök indította áramok. Egy-egy ember szellemi lényé sokrétű lerakódása nemzedékek érzelmi tapasztalatainak.

Valószínű hát, hogy az eltávolodottak is visszavezethetők még a magyar gondolathoz, bizonyos szeleten, bizonyos szegleten, bizonyos szakaszon. Sőt, esetleg igen hasznos képviselői lehetnek nemzetünk külföldi ügyének. Kornis Gyula nyomatékosan figyelmeztette a magyarok második világtalálkozását az írek és a csehek példájára, kiknek az állami függetlenségét külföldi atyafiaik buzgó támogatása szerezte meg. Ez azonban csak úgy lenne lehetséges, ha teljes volna az összhang az óhaza magyarjai és a kivándorlottak között. Másrészt persze e politikai feladat főleg Amerikában időszerű, mivel ott élnek nagy számban és szervezeten a századforduló idején kivándorlottak utódai. Ezekről épűgy mint akár a franciaországi beolvadtakról a politikai nemzetnek le kell mondania, de nem mondhat le róluk a szellemi nemzet. Kosáry úgy véli, hogy «ha az előttünk járók elveszítettek hatszázezer magyart, ránk az marad, hogy próbáljunk megnyerni egy magasabb lelki összetartozás számára hatszázezer amerikaiat». (I. m., 15. 1.) — Elveszték az állam számára, ne vesszenek el teljesen a nemzet számára, maradjanak tagjai — külső tagjai — a határok felett és ellenére élő, érvényesülő és sértetlen szellemi magyarságnak.

Egészen más az a réteg, mely 1918 után vándorolt külföldre. Más már a társadalmi képlete is: a Bécsben székelt ügynökök elsősorban munkásokat, főleg vasásokat toboroztak az akkor újra szervezett francia nehéziparnak. Azok is, kik odahaza más szakmában dolgoztak, előbb-utóbb gyárakba sodródtak vagy kedvezőtlenebb esetben — sajnos igen sok esetben — bányák mélyére meg elhagyott tanyákra. Számuk az otthoni meg a francia viszonyok szerint változott; 1930 táján volt a legmagasabb: kb. hatvanezer; az időben valósággal özönlött a magyar munkás Franciaország felé. «Soha ily nagy mértékben nem lepték el Parist sokszor útlevél nélkül elinduló, több száz kilométert gyalogló honfitársaink, mint éppen ez évben» panaszolja 1930-ban a Franciaországi Magyar Alakulatok Szövetségének hivatalos értesítője. Azóta csökkent a számuk

azonban most is még — hozzávetőleges becslés szerint — tizenhat-húszezer magyar lakik francia földön. Legzártabb egységben Paris környékén élnek, a Renault-gyár miatt.

Amikor eljöttek hazulról, két csoportra különültek: egyfelől azok voltak, kik szűknek érezték hazájukat, másfelől viszont azok, kiket hazájuk tekintett fölöslegeseeknek. Tulajdonképpen tehát kétféle emigráció volt: gazdasági és politikai. Ez utóbbi megint két ellentétes irányból indult: Magyarországból, baloldali jelleggel s az utódállamokból nemzeti okok miatt.¹

Ezek a különbözőségek külföldön, a közös sorsban, rendszerint letompultak, elsimultak: a franciaországi magyarok többségének politikai fejlődése az európai munkásság ideológiai hányódásával párhuzamos. Itt most nem szándékom az izmusok ádáz harcát felidézni; a mesterséges elméleteken túl a természetes és szerves közösségi keretek érdekelnek elsősorban: nemzet, nemzedék, társadalom. Mihelyt ideológiákat vezetünk be a fogalmak körébe, elvonatkoztatjuk őket a valóságtól, s lényegüktől idegen elemekkel torzítjuk képüket. Hosszú és bonyolult (de nem haszontalan és fölöttebb tanulságos) vizsgálódás lenne szükséges annak megértéséhez és megértetéséhez, hogy e társadalmilag, nemzetileg és nemzedékileg egységes néptöredék hogyan és miért tagozódott világnézeti csoportokra. Nem vállalkozom ilyen elemzésre, mert e tagozódásban — hitem szerint — a világnézetnek volt a legkisebb szerepe, következtéseim hát mindenkép hamisak lennének.

Csupán egy fontos kérdést szeretnék érinteni itten: a harmincas évek lobogó baloldalisága azonos volt-e a magyar-talansággal? Bizonytalán nem, hiszen elsősorban az lázította őket, hogy hazájukban még hiányzottak ama szociális javak, melyeknek ők a gyümölcseit élvezték. Sajátos és torzult formájú, de

¹ Aki e második kivándorlási réteg egyesületi élete és politikai tagozódása iránt érdeklődik, haszonnal olvashatja Baráth Tibor összefoglaló kísérletét a Párisi Magyar Diákegyesület 1935-i Emlékkönyvében (7—37. l.), valamint Molnár Sándor színes tudósításait a «Magyar sors francia földön» c. könyvben (Paris, é. n.). Több-kevesebb tanulsággal forgathatók a párisi magyar újságok is, egy különös helyzet különös termékei, nevezetesen: a Párisi Magyarság, a Párisi Hírlap, a Párisi Magyar Figyelő, a Párisi Futár s a kommunisták változatos címeik alatt megjelent hetilapja.

heves hazafiság volt ez. Talán nem véletlen, hogy többen azok közül, kik hangos szószólók voltak a harmincas években, 1938-ban önként akartak hadba vonulni Románia ellen. S amikor — ugyancsak 38—39-ben — választaniok kellett a francia katonai szolgálat s az esetleges magyar katonáskodás közt, csak kevesen választották az előbbit — s inkább csupán becsületből vagy kenyérféltésből. Ismerek családokat, melyek Magyarországra küldték hadköteles fiaikat, hogy kivonják őket az önkéntes francia hadiszolgálat elől. Ha már katonáskodniuk kell — mondták —, hadd szolgáljanak inkább a magyar hadseregben. Viszonyuk a nemzethez ép oly természetes, amilyen természetes az egyén viszonya minden más elemi közösséghez, pl. a családhoz. Teleki Pál értelmezése szerinti magyarok ők, kiket «nem szavak, nem jelszavak, nem jelvények, nem mivoltuknak mesterséges üres definíciói kapcsolnak össze, hanem nemzedékek öntudata, akarata és hagyományai».

A társadalmi összetételük is csak látszólag egyszerű. Nagy részük munkás — mintaszerű szakember, főleg a vasasok —, ám honnan jönnek, hol tették első lépéseiket az élet felé, városban-e, faluban-e? Megint oly kérdés, melyre lehetetlen teljes választ találni. A városok kivetettjei ügyesebbek, vállalkozóbbak, a falvak és kisvárosok elszármazottai viszont gondosabbak, dolgozabbak. Parisban az életformájuk nagyjából egymáshoz idomul: szomorú, szürke, sivár és piszkos külvárosokban laknak, bérkaszárnyák meg zugszállodák áporodott odúiban. Elszigetelten élnek, franciákkal alig érintkeznek, némileg megvetik, némileg tisztelik őket; «a szürkék nem tudnak dolgozni, de jól tudnak élni» — mondják; gúnyolják zsugoriságukat, de maguk is buzgón gyűjtik a garast. Helytelenítik a francia kispolgárság túlzott materializmusát, ám lassanként — anélkül, hogy észrevennék — ők is átvesznek egy-egy szokást, hajlamot, felfogást. «Mi már francia módra gondolkodunk, sok mindent megértünk» — mondja hazai viszonyainkról és rokonai balgatag civódásáról beszélgetve egy asszony. Ennek ellenére azonban a munkahelyen és azon kívül is csak egymással érintkeznek; magyar iparos előszeretettel alkalmaz magyar munkást. S vannak háztömbök és utcák Paris nyugati külvárosában, hol alig lakik más nemzetiségű, mint magyar. A világváros belsejébe

esztendőkön át nem mennek be, legfeljebb a föld alatt, villamoson, egyik kültelekről a másikra utazván, valamely távoli magyar rokonság vagy ismeretség látogatására.

Egy színes és igényes cikkben Ajtay Miklós így jellemzi a különélettű párisi magyar telepet: «Különös város ez. Lakóinak nincsenek házaik, csaknem, egyetlen ingatlan tulajdona sem az övék. Lakói nem emeltek középületeket, templomaikat kölcsön kapják s gyermekeik vendégek az idegen iskolákban. Ha nemzeti ünnepeik jönnek, nem bontanak az utcákon vidám zászlókat, régen kivívott szabadság emlékét fákyás menettel nem ünneplik nagy évfordulókon. Utcáikra nem írják fel nemzeti nyelven jelző-tábláikat, rendőreik nem őrködnek az utca-sarkokon az élet békés ritmusa felett. Katonákat nem tartanak s nem kormányozzák saját magukat «Ah ezek a helóták, Hellás rabszolganépe. Helóták ezek, nemde?» Nem, ezek nem helóták, ezek Paris magyarjai. Egy város és mégsem az, egy nemzet és mégis csak egyén-fosztlányok szétszórt tömege». (Magyar Szó, 1931 október 1.)

A francia üzemekben remekül érvényesülnek, főleg a vas-munkások. Úgy látszik, a szakmunkások képzése magas fokon állt Magyarországon. Sokan közülök előmunkások lettek, anélkül, hogy beszélni tudtak volna a hivatalos nyelven. «Átszólogattunk egymásnak a szürkéké feje fölött» — mesélik büszkén. Azok is, kik mesterség nélkül, vagy használhatatlan mesterséggel jöttek el hazulról, itt rövidesen új munkakörbe szoktak, beváltak, emelkedtek. Ismerek egy szobafestőt, ki vendéglős volt Tarjában, tönkrement, kivándorolt; előbb napszámosként dolgozott, aztán kitanulta a festői szakmát s most szépen viruló vállalat tulajdonosa.

A magyar munkás e helytállása nemcsak franciaországi tünet. Kosáry szerint Amerikában is hasonló a helyzet. «A kevert szláv-latin néphullámban amerikai vélemény is az első sorokba, a legjobb elemek közé helyezi a magyart. (I. m. 18. 1.)

Zilahy Lajos írja a «kitűnőek iskolájáról», hogy «a 130 milliós Amerikában alig egy százalék a kivándorolt egymilliónyi magyarság, a tehetségkiválasztás szűrőin keresztül mégis bárom százalékban került be a magyar faj ebbe a legmagasabb iskolába». (Híd, 1942 X. 1.)

Nem túlzás hat, ha általánosságban beszélünk a hazát-cseréltek sikeréről. Fajtánk élelmességét dicséri ez; versenyképességét mutatja. Egyben pedig cáfolja ama hamis hitet, mely bennünket jogászok meg parasztok nemzetének minősít. Úgy látszik, inkább vagyunk mérnökök és szakmunkások népe. A magyar ipar nemzetközi érvényesülésének bizonyára nagyobbak a lehetőségei, mint szellemünk egyéb termékeinek.

Véletlen-e vagy mélységes okok eredője, hogy a paraszti magyarság külföldre szakadt tagjai mindenütt, hol letelepszene (Kanada kivételével), elhagyják a földművelést és az iparban meg a kereskedelemben helyezkednek el, — pompás eredménnyel. Franciaországban például elenyésző a számuk azoknak, kik mezőgazdasággal foglalkoznak: 1927-ben önálló birtokos volt 68, földet bérelt 39 és földmunkásként dolgozott 106. Hasonlóképp az Egyesült Államokban a farmerkedő, mezőgazdasági munkát végző magyar ember a ritka kivételek közé tartozik.¹

E gyors és teljes illeszkedés meg ez ádáz erőfeszítés, legalábbis Franciaországban, ideiglenes csupán; a cél, mint mondtam, a hazatérés szervezése. Ezért a munka s ezért a gyűjtés; ez irányítja életük vonalát. Lehet, hogy jellemük és szokásaik is e miatt térnek el a közhit hirdette nemzeti jellemtől és szokásoktól. Az északi vidék bányászai például mosolygó kertházakban laknak, ápolitán és tisztán; kicsapongás, italozás nem járja körükben, meghazudtolván ezzel is az egyik hamis hiedelmet. Sőt: magyarjaink lenézően beszélnek a mértéktelen lengyelekről meg másféle szlávokról. Legfőbb törekvésük a csinos lakás, a kellemes otthon. Hallottam egy pesti rendőrről, ki két fiával feles földet bérelt Avignon mellett, szerencsésen gazdálkodik, s híresen szép villában lakik. Provánszi bútorait széles körben irigylik a franciák. Büszke is sikerére és sóvárogva mondja: «Ha meggondolom, hogy otthon hogyan laknak a rokonaim . . .»

Az amerikai megfigyelők hasonlóképp azt közlik, hogy «aligha van más idegen nemzetiség az Egyesült Államokban, amelynek kriminalitás-arányszáma olyan csekély volna, mint a magyaroké». (Máthé, id. m., 97. 1.)

¹ Máthé Elek: Amerikai magyarok nyomában Bpest 1942. Dante, 121. 1.

Emberanyagunk hát elsőrendűnek tekinthető: a népek minőségi versenyében méltó helyre érdemesült. Pedig külső tényezők, politikai vagy érzelmi szempontok nem segítették érvényesülését: a magyar embert Franciaországban idegen környezet, ellenséges hangulat fogadták. Nem néztek rá politikai rokonszenvvel, mint a szlávokra s nem láttak benne távoli rokont, mint a latinokban; a francia kisember még most is kételkedve hallja, hogy nem vagyunk germán törzs, az osztrákoknak valamiféle mellékhatása.

E kezdeti bizalmatlanságot csak példás munkával foszlathatták szét magyarjaink. Meg is tették oly sikerrel, hogy 1939—40-ben, a háború alatt is meghagyták őket a repülőgép-gyárakban, tehát olyan üzemekben, ahonnan pedig az idegeneket eltávolították. A munkájuk minősége adott nekik jogcímet a maradásra; s bizonytalannal nemcsak szakképzettségük biztosította e minőséget, hanem népünk általánosabb lelki habitusának az érvényesülése.

Bonyolult helyzetekben is egyénien — bár megfontoltan — cselekszik a magyar. Nem a megszokottság, hanem a viszonyok alakítják viselkedését és szabják meg elhatározásait; készen kapott hiedelmek nincsenek számára. Szereti újra felfedezni a meglévő világot. A lehetetlent nem ismeri. Kedveli a nehéz helyzeteket, melyekben a lélek befelé fordultan feszül a cselekvés felé. A kalandozás kedve lobogva él benne; keresi a nehéz munkát, a megpróbáltatást. *Semper in malis major resurrexit.* A vihar elöl nem bújik el, nem ijed meg: «begyűri a süveg tetejét» és megy tovább vagy állva várja a zápor végét. A munka azonban egy percre sem hagyja el kezét vagy esztét. Még szeretik is a veszélyt: belül izzik a lélek, áthevíti a gémberedő testet. — Találkoztam külföldi magyarokkal, kik különös előszeretettel, idézik múlt vagy jelen balsorsukat, mintha a közlés folytán megszabadulnának tőle vagy erőt merítenének legyűrésére. Bizonyára ez a lelki berendezettség az, ami a külföldi magyarokat leginkább képesíti az eredményes versenyre.¹

¹ 1940 végzetes nyarán följegyeztem néhány esetet, melyek jellemzően példázzák a magyar ember eredendő életrealitását.

Gyári munkásról szól az egyik, ki parancsra indult Clermont-Ferrand-ba, kerékpáron, feleségével és két gyermekével. Térképekkel

Azok, kik a történelmi szélvész idején lakhelyükön maradtak Paris utcáin próbáltak boldogulni, az akkori sajátos lehetőségek szerint. Emlékszem egy jelenetre. A legváltásosabb napon találkoztam egy billancourt-i magyarral. Utazik? — kérdeztem. Minek? — felelte. Hát a gyár? — folytattam. Elment — válaszolta. Hová? — Azt mondják, hogy Saintes-ba, menjünk utánuk, ahogyan tudunk; hát megy a váci fene, nem megyek. Valahogyan majd csak lesz. — Lett is. Pár hét után megint összekadtam vele. Mit csinál? — Árulok, a németeknek. Nem tudna ajánlani valami jófajta fiatal lányt? — Minek? — Hogy nagyobb legyen a haszon. — Pénze van-e? — Negyven frankkal kezdtem, máma már kétszázat kerestem; mikor négyszáz lesz, veszek száz kiló szappant, azzal fogok kereskedni.

Mit példáznak e történetek? Azt, hogy nemcsak a kiképző tábor ötvenkét nemzete közt, de a népeknek abban a nagy versenyében is, mely Parisban volt, jól álltuk meg a helyünket, nem sodor el a vihar, szilárdak vagyunk. Bírjuk a versenyt.

Példáznak azonban mást is. Példázzák a magyar ember végzetes magányosságát, idegenségét Csodálkozva jár-kezel az élet dolgai, a világ tájai közt, de beolvadni képtelen A magyar civilizációnak van valami különleges (sok esetben érthetetlen) megtartó ereje A beolvadás lehetősége csak a második nemzedéket csábítja. Az első még makulátlanul őrzi magyarságát, ragaszkodik hozzá, büszke rá, kérkedik vele, mint ritka becsű kincscsel.

Franciaországban más gátja is van az olvadásnak. A latin népek zárt életet élnek, nehezen fogadnak be idegen elemet. van bennük valami gög és kegyetlenség, fölényérzet és közöny;

fölszerelve apró utakon futottak, így érték el a Loire-t. Amikor átkerekeztek a beaugeancy-i hídon, közvetlenül utánuk robbantották föl azt. Aztán bombázott városon hajtottak át, a templomon kívül — mondják — alig maradt belőle más. Eljutottak Clermont-Ferrand-ba (szédítő, hogy milyen teljesítményekre képes az ember), ott azonban közölték velük, hogy nincsen munka, a gyár egyelőre nem működik. Sátrat ütöttek hát a város alatt, négy hétig táboroztak ott, — «kérem, mint a cigányok — meséli —, de milyen gazdag ország ez, négyszáz millió ember is élne benne. Most láttuk csak, hogy Paris még nem Franciaország s a vidéki népesség egészen más, mint a párisiak. A parasztokban például nincsen semmi idegengyűlölet. Igen jól kijöttünk velük».

Az idegen, ki államukban letelepszik, boldogulhat kedve szerint, ha tud, gazdagodhat, emelkedhet, hírt és rangot szerezhet, a francia, a spanyol, az olasz társadalom azonban zárva marad előtte, s ha befogadják, megkülönböztetett bánásmódban részesítik, idegennek tekintik.

A két világháború közt kétségtől pompás soruk volt Franciaországban a bevándorlóknak, ám csak anyagilag: mindent elérhettek, mi érdekeiket csiklandotta, társadalmilag azonban «sales métèques» maradtak. A nemzeti egyéniség ösztönös ellenállása sehol nem volt oly mélyből fogant, mint az egyenlőség klasszikus honában. Nem törvény gátolta a beolvadást, hanem a nemzet latin szelleme.

Azonkívül pedig ellenállt — és nagy mértékben — a nyelv is. Amikor a Felvidéken éltünk, azt tapasztaltam, hogy a cseh meg a szlovák beszédet néhány évi szorgos munka eredményeként szépen el lehetett sajátítani, legalábbis azt a nyelvi réteget, melyben rendszeresen mozgott valaki, pl. a katonaságnál, vagy iskolában vagy gyártelepen. Tudok magyar fiúkról, kik szlovák iskolákban tanítottak, vagy kik szlovák diplomákban prédikáltak s a munkájuk, nyelvi szempontból kifogástalan volt. — A francia nyelv makacsabban viselkedik. Idegenek negyvenötven évi tartózkodás után sem sajátítják el teljesen a kiejtés árnyalatait. Anyanyelvüket elfeledik lassan, a beszéd zenei eleme azonban tartósabb, mint a nyelv tartalmi anyaga.¹

S nemcsak a kiejtésről van szó, a szellemről is. A francia társalgás finomságai sokáig — bizonyára örökre — rejtve maradnak az idegenből érkezők számára; az «esprit» szövedékeibe nem hatolhatnak be ezek; s nem is lehet az «esprit» szövedékeibe kívülről behatolni. Vannak barátaim, kik itt végezték tanulmányaikat, itt érettségiztek és itt szereztek orvosi oklevelet, francia rendelőkük van, a feleségük is francia, ők maguk azonban menthetetlenül magyarok még mindig,

¹ Még a második nemzedék tagjainak egyébként tökéletes francia beszédét is beárnyalja az idegenes akcentus. Ilyen jellemző jelenetek lehettem egyszer tanúja: Fiatal magyarok lökdösődtek egy tolongásban s persze franciául fecsegték egymással — hallásom hibátlanak érezte beszédüket; egy francia úr azonban, ki megelégette már nyomásaikat, rájuk szólt, mondván: «tudom, hogy ti csintalankodtok, jóideje figyeltek benneteket, megismerlek kiejtésteokről».

idegenül — kívülről — nézik a környező világot, külső tüneteit látják csak, a belső réteg, a lényeg, homályban marad. Azért különös e latin zártság, mert hiszen a társalgás az elsődleges nyilvánulása műveltségi életüknek. Ám ép e társalgást irányító szellemet nem képesek teljesen felszívni más kultúrák neveltjei. Latin országokban a külföldi mindig és minden idegszálával idegen marad, sőt igen sok esetben (az irodalom tanúsítja) ott tudatosul benne saját nemzeti egyénisége.

S talán ép ezért hasznos eredményű a franciaországi tartózkodás. Biztosította honfitársaink emelkedését, tágította szemléletüket, gyarapította tapasztalataikat, anélkül, hogy nemzeti létüket veszélyeztette volna. Valóban nem veszélyeztette? Középről nézve bonyolult a kérdés, mint minden, mi a külföldi magyarokkal kapcsolatos. Körültekintésük a francia földön az első nemzedék tagjait ugyanis inkább megerősítette nemzeti érzésükben, növelte vágyódásukat, kristályosította emlékeiket; a második nemzedék azonban már nem csupán visszautasító külsőségeiben találkozott a francia szellemmel, hanem lényegi gócaiban, az iskolán keresztül, s így — gyakran — szinte összemorzsolódott nyomása alatt. Az első nemzedéket visszalökte, a másodikat elkábította a nagy nemzet szellemének szétsugárzó fénye.

III.

Két nemzedék él egymás mellett, egymástól folyton távolodva s egymást egyre inkább félreértve: az apák nemzedéke meg a fiúké. Az első életének a gyökerei még magyar földbe ágaznak szét, magyarok rokonai, barátai, ismerősei, érdekei és vágyai. A második már idegen környezetben él, idegen nyelven beszél, mások az érzései és eszményei. Két világ ez, mereven zárt határokkal. «Ravasz László mesélte — írja Kosáry (i. m., 19. 1.) —, hogy amikor egy amerikai prédikációját így kezdte: otthon most kelnek útra a fecskék, az öregek lehajtott fejjel könnyezni kezdtek, a fiatalok pedig felvetették a fejüket és mosolygó érdeklődéssel valami történetet vártak.»

Az első nemzedék idegenben is az otthoni életet folytatja. Döntő élményei magyar honban fogantak s ezekről csak magyarokkal tud szívből-szívhez beszélni. Keresik egymás társaságát,

összetartanak, mint az Ószövetség üldözött zsidói. Francia módra isszák az aperitifet, de Angyalföldről meg Érsekújvárról beszélgetnek. Múltjuk megfésült emlékei szépítik jelenüket. Elmondják egymásnak hányatott sorsuk állomásait, mért és hogyan jöttek el hazulról, leveleznek-e hozzátartozóikkal, milyen anyagi javak várják őket odahaza. A gyárban meg az utcán csak figyelmük van jelen, a lelkük távol él. Otthon csapong képzeletük, jövőjük tervét a múlt színes tájaira építik. A szép öregség megérdemelt nyugalmát gyermekkoruk környezetében szeretnék fogadni; az legfőbb vágyuk, hogy békés hajlék, rendezett kert várják a megtérő vándort.

Erről ábrándoznak magányosan vagy egymás közt, állandósult találkozó-helyeken, Billancourt-ban meg Montreuilben vagy valahol a Szajna-parton, horgászás közben. Akik templomba járnak vasárnaponként, a mise után csoportokba verődnek és hosszan tanakodnak, előbb az Isten háza előtt, aztán meg a sarki kocsmában, akárcsak Tallóson vagy Vágfarkasdon. — Máthé Elek is hasonló megfigyelést jegyez fel egy new-yorki társaságról: «Akárcsak egy kis magyar megyeszékhelyen, csupa egymás életkörülményeiről tudó, egymás gondját-baját és örömét egyaránt megosztó társaság ült a tágas teremben». (I. m., 115. 1.)

S ez nagyon érthető: idegenben ugyanis a személyi kapcsolatoknak s általában a különböző érzelmi viszonyoknak sokkal nagyobb a jelentőségük, mint otthon. A választék is hiányosabb: nem lehet változtatni a barátokat. Végzetesen egymásra utalta őket véletlen helyzetük. Marják egymást, veszekednek, ádázan pletykálnak, ám nem lehetnek meg ez elemi érintkezés nélkül. Ez az a talaj, mely táplálja szellemi létük gyökereit. Érzik, hogy e táplálék híján Tompa Mihály sötét intése fenyegeti őket: «... hosszú hervadás emésztí azt a fát, Melyet nagy korában tesznek más földbe át». Ezért annyira megható — mint már említettem — a külföldi magyar temetés. Egy colmari beszámoló elmondja, hogy «a tömegesen összejött elszászaiak megilletődve nézik a szomorú, gyászoló magyarságot és meg is jegyzik: Ezek mind testvérek, mert mind itt vannak». (Párisi Magyarság, 1933. VIII. 15.)

A halál egyébként is döntő irányítója a külföldön hányódók

életének; nem csupán intés a jövőre, de emlékeztetés a múltra is; legszorosabb érzelmi kapocs az elhagyott otthonnal. Gondolatuk gyakran száll hazai temetőkbe, szülői meg rokonai sírok felé. Halottak napján «mi is kimennénk a temetőbe — írja dolgozatában egy kisdíák —, de nem lehet, mert Budapesten vannak eltemetve szeretteink. Ezért hát imádkozunk és sokat gondolunk rájuk». A rokonság — az élő és az elhunyt egyaránt — nemcsak vérségi kötelék, hanem szellemi és társadalmi egység is. legszilárdabb és legvalóságosabb elemi közösség. Külföldön, a távolság szépítő fényében, fokozottabban érvényesül e jellege. Egy másik tanítványom — egy lány —ily jellemzően érzékelteti a Halottak napjának sűrített hangulatát: «Szüleim nem beszéltek halottainkról, de észrevettem, hogy szomorúak voltak. Gondolataik valahol Magyarországon jártak, egy kis temetőben. Ott nyugszik Apámnak Édesanyja s neki eszébe jutott, hogy testvéreivel együtt milyen rossz volt és most megbecsüli drága anyjának türelmét. Anya szintén valakire gondol, a nővére. Milyen dolgos, szép, vidám teremtés volt. Még nem is régen írt egy hosszú levelet, amelyből sugárzott az egészség és a boldogság. Szinte elképzelhetetlen, hogy ott fekszik a hideg földben mereven és hogy soha semmi nem fogja már őt felébreszteni. De mindketten arra gondolnak és egyedüli reményük az, hogy a rokonok majd elmennek a temetőbe és elmondják, az ő nevükben is, szeretetüket és nagy fájdalmukat.»

Az életnek ilyen «sub specie mortalitatis» szemlélése a legtovább ápolja vándorainkban az elhagyott otthon emlékét s ezen át, a nemzeti közösség tudatát. Elképzelhetjük, milyen hatással van az idegenben kallódóra egy ilyen anyai üzenet: «Nem tudok meghalni, míg haza nem jössz». Az egymáshoz tartozás érzésének legbiztosabb élesztői e közös vonzalmak, közös emlékek és azonos sora. Egy magyar asszony, kinek francia férje van s aki rendkívül szerencsés családi viszonyok közt él, vallotta meg egyszer, hogy bár hosszabb idő óta él már Franciaországban, mint amennyit otthon töltött, mégis... csak haza akar menni. A külföldön boldogtalan; mindene az otthon. — Úgy látszik hát, Tompának mélyen igaza volt a szegény Kerényi után írt levelében:

Mert a boldogságra kevés csak a jelen,
 A múlton épül az s az emlékezeten;
 Örömeinkre színt s derűt titkon az ád,
 Mint a gyök adja a virág színét, szagát.

Bizonyára e nyájszerű összetartás s így ösztönös elkülönülés okozzák, hogy a beszédükön alig érződik az idegen környezet rontó hatása; nyelvük sértetlen és ízes, tájszólások zamatát őrzi; nem gondolok persze azokra, kiknek már otthon is romlott volt a kiejtésük. Két évtized múltán is pontosan és első hallásra megismerhetők a pestiek, a székelyek, a felvidékiek s a többi magyar táj küldöttei. Francia elemek csak a szókincsükbe vegyültek, azt azonban áthatották alaposan és tanulságosan. A külföldi magyarok nyelve külön vizsgálódást igényelne; itt csak érintem a kérdést.

A beszéd csupán eszköz lévén, fontos, hogy töprengés meg keresés nélkül közölhessük mondandónkat. Az u. n. tanulatlan ember nem a beszéd nyelvtani helyességére, hanem gondolatai maradéktalan átadására törekszik. Az idegenben élők gondolatainak nagy része pedig szükségkép a környező világ jelenségeihez kapcsolódik: üzletben, hivatalokban, munkahelyen és moziban idegen nyelv szavait hallják vagy használják. Külön és főleges erőfeszítés lenne ezek magyarra fordítása; akivel beszélnek, szintén érti a szót. Így keletkeznek magyar mondatok, melyekben alig akad magyar szó (pl. «a fournisseurok observatioi óta surveillézom őket»), vagy melyekben csak az ige magyar, lévén a legelvontabb fogalmak kifejezője. De még az ige is elfranciásodik gyakran, helyesebben a francia ige bővül magyar ragokkal, képzőkkel. S itt különös jelenség tűnik elő: akik csak magyarul tudnak — a munkások — egészséges nyelv-ösztönüket követik s a francia ige infinitivuszához illesztik a magyar ragokat, azt mondják: débarkézni, épatézni, gutézni, szortézni. Akiket azonban megérintett a német műveltség is, következetesen eltorzítják a francia igéket; a fenti szavakat *így ragozzák*: débarkirozni, épatirozni, gutirozni, szortirozni.¹

¹ A párisi magyar nyelv szakszerű elemzését Gáldi László kísérelte meg a Párisi Magyar Diákegyesület 1935. emlékkönyvében (38—52. 1.). Sajnos azonban csak egyetlen nyelvi réteggel, az egyetemi hallgatók beszédével foglalkozik.

Előszeretettel félcelnek szójátékokat is a rájuk ragadt idegen szavakból. A byrrh-cassis nevű étvágy-gerjesztő italt birkaszesznek hívják, a St. Pierre de Chaillot templomot sajj-szentpéteri templomnak, a Ponthieu utcát Ponty utcának. Az ilyen szójáték sokszor nem is tudatos: inkább a népetimológiának sajátos esete. Ezt bizonyítja az a küzdelem; s, melyet párisi hatóságainknak és egyesületeinknek kellett vívniok vidéki levelezőikkel, kik megmagyarították a francia helységneveket s a feladó címében pl. Lens helyett Láncot írtak.¹

A pesti jassznyelvben bizonyára ők honosították meg a smafu (je m'en fous) szót.

Feltűnő nyelvi jelenség még, hogy egymást csak Monsier-nek vagy Madame-nak szólítják. Érzik, milyen nagy hiánya nyelvünknek, hogy nincsen benne ilyen kényelmes és mindenkire egyaránt érvényes megszólítási mód.

Persze, a nők tisztábban őrzik nyelvünket, mint férfiak. Legtöbbjük háziasszony, utcára, üzletekbe csak a szükséges bevásárlások eszközlése végett járnak, franciákkal úgyszólván nem érintkeznek.

A férfiaknak rendszerint több módjuk van betekintést nyerniök a környező életbe. Ösztönös kíváncsiság vagy tervszerű érdeklődés azonban őket sem vezeti. Ennek oka — úgy látom — nem tunyaság, nem is közönyösség, hanem inkább valami természetes szemérem. Az a kevés, amit véletlenül, tisztos távolból észrevesz, elég neki ahhoz, hogy meginduljon töprengése, találgatása, kombinálása. Felületesség jele ez? Talán ellenkezően: nem feleleteket figyelő, hanem okoskodó ember a magyar. Az idegen civilizációt belső (láttuk: elérhetetlen) rétegében szeretné szemlélni és érteni. A környezet hatása is inkább a kétféle élménykörnek, a magyarnak és a franciának, szerves kicserélődésében, összeelegyedésében nyilvánul. A gondolkodást s a társadalmi felfogást módosítja az. A tapasztalatok értékét nem mennyiségük, hanem átélésük jelzi. A magyar ember befelé néz, a látóköre hát nem szélesül, inkább a lélek száalai erősödnek, mélyülnek, terjeszkednek. Az ízlés finomodásá-

¹ Ugyanígy lett annak idején — a cseh hadseregben — nadporucikból (főhadnagy) magyar nagyporucsik, podporucikból (alhadnagy) magyar pótporucsik.

nál is ugyane jelenségeket láttuk: nem a francia ízlés átvétele, hanem a franciának és magyarnak az arányos vegyülése s e kicserélődés tudatosítása váltja ki azt.

E befelé néző hajlam oka (vagy okozata) annak, hogy a magyar individualizmus nem szívleli az egyesületesi életet. Hiába próbálkoznak az illetékesek egyletek létesítésével, csak látszateredményeket érhetnek el: a gombaszámú testületek csak papiroson működnek. Nem vagyunk egyesületező nép, csoportöntudat nehezen ébreszthető bennünk. Önkéntes fegyelemnek nem érezzük szükségét. A külföldi németek — vagy akár a csehek is — lelkesen tömörülnek énekkarokba, tornacsapatokba társadalmi alakulatokba, a magyarok azonban idegenkednek az ilyenfajta közösségi cselekvéstől. Hatóságok előtt szívesen meghajlanak, a testületeket azonban nem tisztelik és nem ápolják: szervezhetetlenek vagyunk. — Hasonló a tapasztalat Amerikában is: «A szervezői munka zárt és tudományosan körülhatárolt szabályaihoz alkalmazkodni képtelen *belső dinamika* irányítja az amerikai magyarság szabad közösségét, amely hallani sem akar organizációs korlátokról és megkötöttségekről és mégis szívvel-lélekkel összetart. A magyar fajta természete ellen vétene, aki az amerikai magyarság szabad közösségéhez hozzányúlna, ha ugyan módja lenne, hogy hozzányúljon, ami legalábbis erősen kétséges». (Máthé, I. m., 52.1.) —Tóth Kálmán kanadai megfigyelések alapján ezt azzal magyarázza, hogy «a külföldi magyar a karakterológia szempontjából is az értékebb típust képviseli: határozott, aktív és vállalkozó szellemű, tehát átütő egyéniség (personality). Másrészt az új környezet szokatlansága, az élet új beállítottsága s az életkörülmények esetlegességei bizonyos idegességgel fütik át a külföldi magyar kolónia levegőjét». (Láthatár, 1942 december.)

A nemzeti érzést nem külső irányítás tartja bennük, hanem belső kapocs, természetes vonzódás. Magyarok ők, ha akarnának sem lehetnének mások. Köti őket a magyar vidék, ahonnan mindnyájan jöttek, mégha utoljára talán Budapesten állomásoztak is, visszahúzza őket a magyar élet mássága, sajátos légköre és árva nyelvünk és test vértelen kultúránk. «. . . csak egy pár szó kell, néhány rövid hír az évek óta nem beszélt anyanyelven és rögtön megrendítő és megdöbbentő erővel éri

(az ember), hogy milyen mélyen, milyen kivonhatatlanul benn van a magyar nyelvi és szellemi közösségben — mindhalálíg. (Párisi Hírlap, 1934. XII. 15.)

Ezért van az, hogy bár az egyesületi élet csak látszati tevékenységig jut el körükben, néhány nagy eszme és eszmény mégis mozgósíthatja őket s ilyenkor nemes közösségi cselekvésekre buzdulnak. Szükséges azonban, hogy ez eszme vagy eszmény valóban átfogó nemzeti gondolat legyen, tehát mindenkinek egyaránt adjon szellemi tápot. Tekinthesse rá minden magyar, mint közös büszkeségre, pártárnyalat nélkül. Érezzen benne drága lelki Örökséget, melynek mindnyájan letéteményesei és folytatói vagyunk. Akadnak-e ilyen bősugárzású eszményeink?

Hatásos példa a Paris környéki Rákóczi-szobor felállításának a története: e szép emlékmű költségeit filléres alapon adták össze a franciaországi magyarok és vagyoni állapothoz mérten mindenki hozzájárult spontán és lelkesen. A leleplezésen pedig nagy tömegben jelentek meg magyarjaink. Mert a Rákóczi-legenda (akárcsak Amerikában a Kossuth-kultusz) mindenkinek mond valamit, minden magyart egy hévvel tüzel; a szabadság lelkesültjei saját eszményeik lobogását látják benne, az érzelmesek viszont — hatása alatt — gyermekéveik szép emlékét idézik; s valójában melyik magyar nem érzelmes és nem lelkesültje a szabadságnak?

A grosbois-i Rákóczi-szobor arra int, hogy a szórványközösségnek az otthoninál nagyobb mértékben van szüksége mítoszokra, szép példákra, lelket edző eszményekre.

Így a külföldi magyarok társadalmi emelkedése nemcsak gazdasági, de lelki folyamat is. Világos, hogy nem válnak, nem válhatnak soha olyan polgárokká, amilyenek pl. a franciák, ám nem is kívánatos, hogy olyanokká váljanak. A mi társadalmunkban a polgárságnak más szerepe van, mint Franciaországban. Nálunk a polgárság középréteg, átmenet, ezért ruganyosabbnak, dinamikusabbnak kell lennie, mint Nyugaton, ahol egy megszilárdult társadalom fenntartója volt (1830-tól 1940-ig).

IV.

Az első nemzedék élete hát a szakadatlan küzdés meg háborgás ellenére (vagy miatt) is lépcsőzetes emelkedés, szüntelen hódítás.

A helyébe lépő ivadéknak már nehezebb a sorsa. Beleszületett egy környezetbe, mely nem azonos életének tágabb kereteivel. A szülői ház más nevelést ad neki és más légkörrel veszi őt körül, mint az utca, az iskola és a játéktér. Otthon más nyelven beszélnek hozzá, mint pajtásai meg tanítói. A két környezet közül melyik hat mélyebbre? A tágabb előnti a szűket, a nevelődés szervesebb mint a nevelés, a nagy civilizáció fénye kápráztatóbb, mint az otthon pislákoló magyar láng. Az utca, a játéktér, a pajtások meg a francia iskola több lelki gócot kötnek le, mint a magányos család, a dolgozó szülők s a távoli haza. Így aztán — sok esetben — a szegény magyar falvakból Paris tövébe sodródott munkásember gyermeke világvárosi komplett kamasszá serdül.

S a szülők többsége — balga göggel — nem is bánja ez eltávolodást. Hízeleg hiúságuknak, hogy más nyelven beszélnek s az érvényesülés felé lendülnek. A szülők szeme előtt mindig mindenütt gyermekeik boldogulása lebeg; mindegy hogy hogyan és mindegy hogy hol, csak rangot kapjon utódjuk, csak magasabbra hágjon a társadalmi lépcsőn. Jellemző, hogy sajátosan magyar neveket nem adnak gyermekeiknek: László, Árpád, Zoltán véletlenül sem akad közöttük. Ellenben annál gyakoribbak a Guy, Serge, René, Rollande, Claude, Claudine, Jacqueline, Odette. A legtöbb magyar szülő külföldön — legalább is Franciaországban — két lovat nyergelt: az egyik az új hazában futott célja felé, a másik viszont Magyarországra irányában poroszkált.

E kettősség ama felemás helyzethez vezetett, hogy a magyar családokban rendszerint két nyelven beszélgetnek: a szülők magyarul szólnak gyermekeikhez, ezek pedig — bár rendszerint értik még a szülői szót — könnyebbésgből franciául válaszolnak. Hogyan beszél anyjával? — kérdezem egy fiútól. «Comme ci, comme ca» — válaszolja vállvonogatva. A szülők csak töredezetten pötyögnek franciául, bizonyos határokon belül mindent

megértének, a gyermekek viszont magyarul értenek majdnem mindent, anélkül, hogy beszélni tudnának. Sőt, olyan családokat is ismerek, melyekben három nyelv használatos: a férfi magyarul felesége németül, más esetben oroszul, gyermekük pedig franciául beszél. Bizonyos, hogy a lelki műveltséget nem mélyíti el e soknyelvű érintkezés; az ú. n. hasznosság hát fölöttébb vitás. A gyermek ugyan megtanul franciául is, meg némileg magyarul el, esetleg németül vagy oroszul is, — de ez-e a fontos? Ez-e az elsődlegesen szükséges a boldoguláshoz?

Két furcsa tünet adódik így elő. Az egyik az, hogy a szülők és gyermekeik közt a kölcsönös megértést nem szellemi munka, hanem csak valami ősi ösztön eszközli. A másik pedig az, hogy a második nemzedék magyar nyelvtudása passzív tudás csupán — akárcsak a szülők ismeretei a befogadó nép nyelvéből — csak hallás termelte, nem állandó gyakorlás, keresés, töprengés, így aztán nagyon szegény a szókincs, melyet használni képes, ama ritka alkalmakkor, midőn — udvariasságból idegen felnőttek kérdésére — magyarul kénytelen válaszolni. Hiányos a szókészletük, csonkák a mondataik, de — különösképpen — a kiejtésük torzulatlan, ízes, tősgyökeres. Idegenek, kik hosszú és ádáz tudományos erőfeszítés eredményeként jól ismerik nyelvtanunkat és szókincsünket, soha nem sajátíthatják el nyelvünknek amaz, ősi zamatát, mely e külföldi magyar fiatalok beszédéből árad, kik pedig soha nem voltak «hazájuk»-ban s alig gagyognak egy-két közkeletű szót «anyanyelvükön*». De talán ép erről van szó: minden látszat ellenére Magyarország a hazájuk és nyelvünk az anyanyelvük. Ez örökölt és kiszámíthatatlan lelki rezgések teszik izgalmassá a második nemzedék vizsgálatát. Olyan magyarok őt, kik alig beszélnek magyarul s többnyire nem látták még hazájukat.

Magyarok-e hát egyáltalán? Ezt ép kiejtésük bizonyítja igenlően. Nem magyar-e az a lányka, ki kérdésekre hamisítatlan palóc módon válaszolt? Hol született? Parisban. Kitől tanult magyarul? Szüleitől. Hát szülei hol születtek? Füleken. — így él tovább a magyar vidék, nemzeti erőnk, satnyulva, de töretlenül, Európa csúcsai alatt más népekbe olvadó fiatalok ajka.ii. A nyelvnek e legmélyebb rétege, a kiejtés, köti legtovább hozzánk a második nemzedék hányódó tagjait. — Az amerikai fiatal

magyarok körében hasonló tapasztalatot észlelt Máthé Elek. Egy gyermekkel beszélgetve «azon csodálkoztam — írja —, hogy erősen angolos hangsúlyozása mögött is világosan megérezett Veszprémből kivándorolt apjának dunántúli hanghordozása. Veszprémi tájszólással beszélt, amerikai hangsúllyal!» (i. m., 109. 1.)

Ennek ellenére azonban az «anyanyelvük» csak második nyelv számukra, a gondolataik nem magyarul fordulnak meg fejükben. Egymással csak franciául váltják a szót és sem fenytés, sem szép beszéd nem bírják őket arra, hogy legalább a magyar iskolában magyarul csevegjenek. «Így könnyebb» — mondják; persze, könnyebb, mert összhang van a gondolat és a kifejezés közt. Ha választékosabban kell beszélniök, például magyar felelés közben, kínlódva keresik a szavakat s mondataikat franciából fordítják.¹

E mellett szorgalmasak és lelkesek, nem ellenszenvből kerülük ők nyelvünket, hanem csak kényelmességből. Példájuk azonban azt is bizonyítja, hogy a gondolkodásnak nem a módja, hanem a tartalma a fontos; nem külső megnyilvánulása az iránymutató, hanem belső szövedéke, nem a beszéd, hanem az érzés. — Minden megfigyelés azt mutatja ugyanis, hogy e második nemzedék tagjaiban is erős a vágyódás Magyarország felé. Lehet, hogy csak a szülők megszépítő emlékezései élesztik e lángot, de az is lehet, hogy az elszunnyadás előtti utolsó fellobbanása ez a nemzeti léleknek. Kedves és jellemző esete e gyermek lelkesülésnek az a lányka, ki kutyáját magyarul dicséri, franciául szidja; vagy azok, kik rossz kedvük elűzésére magyar nótákat énekelnek. Ártatlan semmisség ez, mégis benne van a külföldi utánpótlás sajátos lelki kettőssége, feleméssége.

¹ Fogalmazásaikban sűrűn fordulnak elő lefordított kifejezések, így írnak: «Nincs csak kétezer lakosa az egész falunak» (a francia ne . . . que). Vagy: «Van két éve, hogy nyaralásra Magyarországon nem voltam» (a francia il y a deux ans). Avagy: Nagycsütörtök helyett Szent Csütörtök (Jeudi Saint). Tanárnőjükhöz ilyen mondatokban szólnak: «Kérek egy épingle-nourrice-t, brisezott a corset-m». A legjellemzőbb azonban mégis az, hogy magyar iskolában magyar felelés közben franciául súgnak egymásnak. A magyar anyag is franciául dolgozódik föl elméjükben; franciául gondolkodnak a magyar nyelvről meg a magyar történelemről. «Quel devoir avons-nous du nyelvtana — kérdik egymástól.»

Amikor 1942 tavaszán tagja voltam a párisi magyar polgári iskolai tanfolyamot vizsgáló bizottságnak, kiosztottam a jelöltek közt néhány dolgozat-tételt, melyeknek a feldolgozása különösen tükrözi e fiatalok magyarság-tudatát. (Persze, az ilyfajta szövegek dokumentum-értékéből le kell vonni azt a terhet, mit az iskolai légkör, a vizsgái hangulat s a minden ég alatt azonos diáklélek adnak hozzájuk.)

Milyennek képzelik el a soha nem látott óhazát? Egy növendék — 18 éves lány, ki egyébként legjobb tanulója egy párisi gimnáziumnak is — ezt a dolgozatot készítette az Alföldről. (Híven másolom szövegét, mint a következőket is, helyesírási hibáival együtt, ezzel is éreztetni szeretném a kiütköző általános kettősséget: egyik oldalon dús civilizációban finomult remek serdülő értelem, a másikon pedig gyatra magyar nyelvismeret.)

Én mindig szerettem a természetet. Nem láttam sohasem az Alföldet, de annál szebbnek képzelem el. Beszínezem mint egy képet a szemeim előtt. Néha a reggel fényes nap süt. Most változik az ég, hűvös a szél, szürkék a felhők és a búzakaralások a ház felé nyújtják a fejüket nyugtalanul. Hullámszik a búza mint egy arany tenger.

Néha néha egy pipacs mint egy vér csöpp piros foltot tesz a föld sárga ruhájára. Majd a szürke felhők elhagyják az eget. . . most más a kép, más az Alföld arca, a búza tenger eltűnt. Itt néhány fehér házak még fehérebbek a napba; az ablakok zöld kertekre nyílnak, mint a ház fényes szemei. Beszál a szél a telt kamrába, néhány szalma szálát lop el a gazdától és tovább repül a fák közé a kertben. Virágokat, simogat ja, a fű lehajlik a szél igája alatt, és a zöld kertben a káposzták levelei remegnek, mint nagy zöld rózsza szirmok. Itt egy nap sugár bujják az almafa ágai közt az almákra arany pénzeket nyomtat, míg egy kócos szökés gyerek letépi az almát, a napsugárt, együtt bele teszi a zsebébe és szalad a mezőre; ott megeszi, és fénylik a szeme, fénylik, szép az Alföldje, szereti. Nézi futni az eget, a fehér pelyhes felhőket, itt egy gölya fejet lát, megnyúlik a felhő és egy fehér szallag lobog az égben.

De ez is eltűnik, most az arany réten futnak a csikók, dörög a föld a patkók alatt, széjjel süt a nap az egész pusztában. Ott áll büszkén a lován a karimás kalapú, fekete hajú csikós. Nézi a tót, ahol isznak a csikói; forró a nap, felhő már nincs, kék az ég, még egy szál fű sem mordul meg; a délibáb furcsa képei táncolnak a szemei előtt; ott minthogyha az égben egy fehér sas szalna. Most a fekete szemei előtt futnak kedves képek, házáról, szüleiről, arról az időről, amikor ő még kis fiú volt, és nagy ostorral szaladt az állatok után és nagyokat kiabálva hajtotta őket. . . Nagy a pusztá, nagy, minthogyha nem is volna soha vége, rövid a fű, sárga. De még nagyobbnak néz ki a pusztá télen, mikor a földnek fehér ruhája van, mikor mindenhol fehér. Az állatok benn szénáznak piros akkor a nap, az ég szürke . . . pusztá . . . ő akkor

dohányt vág, hallgatja a szeleket, amelyek éjjel úgy zörgetik az ajtót. Akkor már gólyák sincsenek a házán, csak a szelek mérges hangjukat hallja mindig. Most jó volna a friss szél a forró pusztán, jó volna itt egy zöld fa . . . árnyék. De így is milyen szép az Alföld, így is szereti ő a pusztát, ez az ő földje, országa, az egész lelkét neki adta . . . ő! én is de szeretnék a sárga pusztán lenni!

A lány, ki így ábrándozik hazánkról, talán soha nem láthatja azt. Miről beszélgethetnek esténként a családban? A tizenkilenc éves testvérlány így írja le a meghitt órát:

Már kész a munka, esteledik, ülünk a szobába, nyitott ablakon jön Paris estéli illata. Anyuka köt, Roger olvas, Évi és én rajzolunk vagy varunk. Apuka hallgatja a rádiót. . . Egyszercsak már elégünk van a folytonos beszédből, a sok hazugságból, meguntuk az egyhangú dallamot. Apuka elzárja a gépet és kezd mesélni a napról, hogy mit csinált, mit kértek tőle, mit gondolt majd csinálni. Még úgy is szokott történni, hogy Budapestet halgátjuk és egy pesti nagy kávéházban érezzük magunkat . . . Minden fénylik, világos, sok zaly van, füst és zene . . . Lássuk az Alföldet, az erdőket, a falut, a kocsmát, táncolnak vasárnapi ruhákban . . . Csendesen halgátjuk, lehajtott fejjel álmodozunk és kezünk gépiesen köt vagy ötoget.

Apuka is halgat, de nagy a honvágya, egyszer csak megszólal és szájáról szálnak számtalan szép képek. Mesél, mesél... én már a Dunaparton sétálok, este van, éjjel is már, messze fénylik a kivilágított város, minden sötét, csak az égen ragyognak a csillagok és az egyenlő színű városon mint millió csillagok égnek a lámpák. . . . Már a foró nap messze van tőlünk, egy fris szeló jön a folyótól és kedvesen simogatja arcunkat ... jön egy muzsika is mintha a csillagok énekelnének . . . Én még mindig sétálok, mikor már Apukának szavai visza hoznak a földre, meséli milyen finomakat lehet enni otthon, rétes, torta, ekkor Anyuka is beleszól és nevetés közben jobbról jobbakat sorolnak el nekünk. Majd folytatja Apuka katona életével, már kívülről tudjuk, hogy mit fog mondani és mégis valami új jön mindig a sok emlék közzé, és még az is, hogy más a környezet és más gondolatokat, más tájakat ébresztenek fel bennünk az ismert szavak. Apuka nem volt sokáig katona, mert még nagyon fiatal volt, és mégis annyit beszél róla!

Anyuka inkább a szüleiről szokott mesélni. Milyen nagy szépp, ügyes, fekete, kedves ember volt nagyapánk. Egy hajó vezető volt (vagy ilyes féle) és sok embernek parancsolt, ezek mindent hoztak neki, télen tele volt a pince fával, dióval és pogácsa még az ágyon is volt mert nagymama nem tudta már hova rakni a sok mindent amit kapott. Nagyon szerették a nagyapát, de ő is sokat evett, azért is halt meg olyan fiatalon. Még a testvéreiről is beszél Anyuka.

Ilyenkor mink is kérdeződködünk. — «Mégis milyen nagy Pest, vannak-e olyan szép áruházak mint a Printemps vagy a Galeries Lafayette?» — «Olyan nagyok még nem voltak mikor mink otthon voltunk, de már kezdtek építeni és sok szép kis bolt van ahol olyan érdekes dolgokat lehet találni.»

Egy másik vizsgázó az idegenek párisi hazátlanságát és elhagyottságát tudatosítja. Olvasva ez egyszerű sorokat, lehetetlen nem érezni a haza tapintható valóságát; ki benne él nem látja ezt, ki azonban kívülről néz felé, teljes érzéssel kívánja az otthon hiányzó ölelését.

Most itt Parisban nem tudom egészségem visszaszerezni azért gondoltam ha Magyarországra tudnék menni biztos jóegészséges lennék mindjárt mert ott nincs annyi nélkülözés mint Parisban, ez azonban beteljesül mert haza megyek nyaralni a nyáron. Csak otthon maradhatnék, messze ettől a Paristól, hol minden olyan idegen nekem, pedig nyolc éve élek itt.

Mit látott hát odahaza. Több hónappal később összefoglaltattam tapasztalatait e cím alatt: «Hogyan vettem észre, hogy magyar vagyok?» Így válaszolt:

Csak három év óta vagyok igazi magyar lány. Azelőtt nem is gondoltam arra, hogy még én egyszer hazajutok Magyarországra. Franciául beszéltem, franciául gondolkodtam, francia barátnőim voltak, a Magyarokat idegeneknek néztem, pedig a szüleimmel mindig Magyarul beszéltem.

1939-ben már nagy voltam, hogy a franciákkal nyaraljak és így elhatározta édes apám, hogy hazamegyek, legalább megismerem a szülővárosomat.

Két egész hónapig nem látom francia barátnőimet, azt gondoltam, hogy nem bírom ki, hisz mindig együtt voltunk, és nagyon szeretjük egymást.

Megérkezett a július és az indulási nap is, nagy szomorúan elindultam. A vonatban csodáltam, hogy a magyar gyerekekkel is meg lehet barátkozni. — Pestől Makóig magam utaztam és ott is csak csodáltam, hogy mién kedvesek a Magyarok, mikor leszáltam segítetek levini a koferoikat és feltették a másik vonatra. Megérkezésemkor várt az unokatestvérem, mindig mosolygó barna lány, mindjárt megértettük egymást, de azért mégsem akartam hinni, gondoltam e magyar közmondásra: «Akármilyen kedves vendég, három napig untig elég», majd meglátjuk egy hét múlva. De bezzeg elmúlt két hónap és mindenki olyan kedves volt hozzám mint az első napokon és akkor ébredt fel bennem az a gondolat: én is magyar vagyok.

Négy hónap után mikor vissza jöttem megsirattam Makót és a magyarokat. Azontúl megbotránkozva láttam, hogy a francia barátnőim ellen a szeretettem nagyon meglágyult és sok dolgot, melyet természetesen találtam azelőtt, nem értettem meg mos már: «magyarosabban gondolkodtam». Mikor megengedték a szüleim, hogy a magyar iskolába járhatok, hogy megtanuljak illedelmesen beszélni magyarul, nagyon megörültem és az idén mikor hazautaztam, azt hiszem, hogy nem volt senkisem olyan boldog, mint én. Most már a legnagyobb vágyam, hogy haza mehessenek a többi magyarok közé és ott élhesek mint rendes magyar ember.

E hazatudat nemcsak titkon melengetett álom és vágy, minduntalan próbára teszi azt az állandó érintkezés a környező világgal. Sokak lelkét megbénítja ez érintkezés; másokét erősíti; ilyen az a tizenhatéves lány, ki így vallja magyarságát:

Külföldön élek, messze hazámtól, de mindig tudtam és éreztem, hogy magyar vagyok. Szüleim magyarul beszéltek velem, sokat meséltek Magyarországról és azt mondták: «Majd ha haza megyünk!» Édesanyámnak ez volt a legnagyobb vágya. Mikor ünnep van, akkor veszünk észre, hogy milyen elhagyatottak vagyunk itt az idegenben.

Ezek az emberek, akik körülöttem élnek, másképen gondolkoznak mint én, és valami különbséget érzek, mert nekik minden francia az első és csak a francia tud megcsinálni. A sok barátaim közt minden gondolkodáson van eltérés; mióta a magyar iskolába járok többet vitatkozhatok velük, mert sokat tanultam Magyarországról. A franciák közt nem érzem jól magam, hisz most már tudom, hogy ők nem tekintenek franciának hanem csak egy idegen vagyok az ő számukra.

Iskolába vagy akár hol, sohasem tagadtam hogy magyar vagyok, ha akartam volna se tudtam, mert egyedül voltam az iskolába szőke hajú tanuló. Az egész környék tudta, hogy nem vagyok francia, hanem magyar. Sokszor kérdik, milyennek ott az emberek? van mozi? színház? nem tudják elképzelni hogy milyen más város, legtöbb francia az ő piszkos utcáján kívül nem ismer sokat a világból.

A francia iskolába mikor Magyarországot tanultuk, mindig vittem matyó terítőket, hímezett párnákat, kulacsot és még a tanító is úgy csodálkozott és mondta «Milyen érdekes ország! hogy hímeznek! milyen szép! mink nem tudunk és nem csinálunk ilyen!»

Barátaim sokszor gúnyolnak hogy minél jobban megyünk keletre annál civilizáltalanok az emberek és mindég mondják, hogy a magyar barbár. Akartam védeni a magyarokat de jól ráfeleltek: «Csak egy magyart ismerek de ha mind olyan akkor sohasem fogok odamenni mert kis darabokban jövök vissza». Azt mondják, hogy brutális vagyok.

Tudják, hogy magyar iskolába járok mikor látják a könyveimet minden azt mondják: «már megint ezek a magyar könyvek? nem is tudom elképzelni hogy miért is tanulsz magyarul mivel hogy Franciaországban vagy? minek neked a magyar?» Nem gondolnak arra hogy ez nem a hazám, hogy nem a franciának hanem a magyarnak élek, hogyha idáig Franciaországban éltem is, egyszer csak hazamegyek, hazámat szolgálni.

S hogy e vágyódás Magyarország, tehát a hiányzó haza felé, mennyire nemcsak hamis iskolai közhely, hanem mély lelki szükséglet.¹

¹ Egy versben, melyet tizennégy éves szerzője magának írt s csak hosszas vonakodás után mutatta meg, ilyen sorokat találók:

«Serai-je donc hélas pour toujours condamnée
A t'aimer sans te connaître, ma patrie adorée
Tout est vide en moi, mon cœur n'est plus ici
Il roule avec le train. vers ma chère Hongrie.»

Ezek az idézetek bizonyos hitelesen vázolják a második nemzedék lelki helyzetét. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy e korosztály minden tagja így gondolkodik. Eltávolodásnak is szép számmal találhatók példái körükben. A hűség meghatározó tanúságait kétségkívül főleg az iskola munkája hozta felszínre bennük. Az iskola nélkül ép oly alaktalanul feszengett volna tudatukban, mint társaikéban, kik a magyar szellem tűzhelyeit nem látogatják s így nemzeti érzésük lassan-lassan kialszik. A szülői emlékezések bennük is visszhangzanak még, de mi lesz, ha az első nemzedék megritkul és kipusztul? Intő tanulságként elegendő figyelmesen olvasni az egyházi értesítők házassági híreit: meglepő, mennyi francia-magyar házasság kötött az elmúlt évtizedekben.

A fenti vallomások még ily megszorításokkal sem bizonyítják döntően a második nemzedék ragaszkodását és végleges hűségét. Némi túlzással nem egy esetben az ellenkező tétel példái is lehetnének. A beolvadás ugyanis körülményes folyamat («szívet cseréljen, ki hazát cserél»), s a fokozatos távolodás csak növeli a homályosodó képzetek varázsát. Ismerek olasz származású franciákat — második nemzedék tagjait —, kik teljesen hasonultak már, de a szüleik emlegette itáliai tájakról, melyeket soha nem láttak, úgy beszélnek, mint földi csodáról, a gyermeki kegyelet műve ez, nem változtat az átálláson, legfeljebb színezi azt.

Hasonló látszólagos ellenmondás mutatkozik Sebestyén Endre északamerikai megfigyeléseiben is. Egyrészt dicséri a fiatalok buzgalmát, kik «az egész évi középiskolákba járás után jókedvvel látogatják a nyári magyar iskolákat, másrészt azonban elismeri, hogy a «gerinces magyar erő Amerikában az első generáció ereje. Addig, amíg ez megvan, s érvényesíti a múltat a jövővel összekapcsoló erejét, az amerikai magyar élet biztosítottnak mondható. Mihelyt azonban az első generáció kidől, az ifjabb generációk, hacsak erre a legintenzívebb munkával elő nem készítették, határozott magyar jellegüket semmiképp sem lesznek képesek megőrizni. Ez esetben számukra nem marad más, mint az oldott kéveként való széthullás».¹ Sebestyén Endre közlései azt mutatják, hogy Amerikában is hasonló a magyarság

¹ Magyar iskolázás Amerikában. Láthatár, 1941 június.

lelki helyzete, mint Európa országaiban; a jelenség tehát általános, ám van mód a mentésre s ez — Sebestyén Endre tanúsága szerint is — a nevelés, a nemzeti egyéniség felszabadítása.

A fõnt bemutatott vizsga-munkákban feltûnhetett a hazavágyódás heveessége s valószínû õszintesége. Jó hinni, hogy lelkük legjobb erejével horgonyt akarnak vetni apáik elhagyott földjén, szilárd talajt találni ama bizonyos elemi és szerves közösséget, mit hazának nevezünk. S valóban, a közelebbi tájékozódás arról gyõz meg, hogy nem érzik otthonuknak a francia földet, nincs helyük a befogadó társadalomban, hiába beszélnek látszólag hibátlanul a párisi nép nyelvét, azért csak idegenek õk, jöttmentek, másodrendûek. Hazátlanok, felemások; egy finn francia házaspár teljesen elfranciásult lánya jellemzõen arról beszél, hogy otthon van õ Parisban is meg finn rokonainál is, ugyanakkor azonban mindkét földön idegen is. Hiányzik a teljes lelki azonosság a környezettel.

Nagyon érthetõ a másodlagossági érzés és nem meglepõ, hogy a legtöbb magyar fiúnak nincs is francia barátja, örményekkel, lengyelekkel, görögökkel meg más hasonló kivetettekkel pajtáskodnak; (akik azonban szintén hibátlanul lefetyelnek franciául). «Nincs nekem jó francia barátom — írja az egyik magyar diák —, azért nincs, mert mikor megtudják, hogy magyar gyerek vagyok, rögtön megszûnik a barátság. Tehát nekem csak magyar barátom van.»

Annál különösebb ez, mert a francia iskolában rendszerint jól érvényesülnek, sokszor szinte meglepõen jól. Azonban, s ez feltûnõ, csak bizonyos életkorig; a gyermekkorban, úgy látszik, a keleti agyvelõ könnyebben mûködik, élénkebb, találékonyabb és szeszélyesebb. A franciák lassabban fejlõdnek, de szervesebben, hosszabb lejáratú vonalon. Így aztán a tizenötödik életév táján a magyar fiatal rendszerint lemarad, nem bírja a versenyt, elkeseredik. Bizonynal hozzájárul az elhulláshoz az is, hogy a francia iskola anyaga egyre messzebbre távolodik a gyermek otthoni környezetétõl. Állítólag a francia vizsgáztatók sem nézik jó szemmel az idegen származásúak érvényesülését. Mindez kissé megtorpanítja a magyar fiatal, gondolkodásra készleti, tudatosítja hazátlanságát, növeli elhagyottsági érzését. Az idéztem dolgozatok nagy sóvárgását ez a válság is magyarázza.

A serdülő ifjúság, főleg a középiskolások mindenütt nacionalisták, legalábbis azok voltak a közelmúltban. S ez érthető is: végeredményben a nemzet a legszerveesebb és a legkevésbé elvont társadalmi közösség; a tárulkozó értelem benne talál legelőször serkentő ízeket: irodalmat, történelmet, tájakat. Rajta át fedezi fel a szellemnek és az embernek a világát. A francia fiatalok a nagy múlt szédítő igézetében élnek. Mit keressen e féktelen nemzetimádók közt a magyar fiatal? Ha illeszkedni próbál, útját vágják, éreztetik vele, hogy a pompázó múlthoz, mely körülveszi őt, semmi köze nincsen. S mivel ő is vágyódik ily szerves elemi közösség felé, ami a nemzet, a magyarsághoz próbál visszakanyarodni. (Persze, ez csupán a középiskolás, tehát értelmesebb rétegre vonatkozik; viszont a magyar szülők előszeretettel neveltik gyermekeiket magasabb fokú iskolákban.)

Az ilyen fiatalban az is fokozza az idegensége tudatát, hogy minél előbbre jut tanulmányai során, annál hiányosabbnak bizonyul hibátlannak vélt francia tudása. Egyre több ismeretlen szóra bukkan, melyeknek nem érzi eredetét, nem sejtji helyét. E sorok íróját meglepte, hogy e franciául beszélő fiataloknak mily sekély a francia szókészlete. Gyakorta használt kifejezések és szavak akadnak fenn tudatuk peremén. Érthető hát, hogy az iskolákban csak addig érvényesülnek, míg nincsen szükség elvont fogalmak ismeretére, megnevezésére és használatára. Fokozza e zavart az a körülmény is, hogy a szülői környezet mássága miatt a gyermek műveltsége és szellemi érdeklődése nem bontakozik párhuzamosan francia társaiéval. Nehezebben jut el színházba, előadásokra. Olvasmányokkal sem táplálja fejlődő lelküket figyelmes szülői kéz. Szinte ijeszt, mennyire csak tankönyvekből gyűjtik francia irodalmi meg történelmi ismereteiket. Így az ő szellemi életükből hiányzik mindaz (és mindkét vonatkozásban: franciában és magyarban is), mi a serdülők nemzeti tudatát alakítani szokta: történelmi beszélyek, mondák, festmények.

E nagyon bonyolult lelki helyzet arra vezet, hogy a fiatalok és szüleik közt erős feszültség támad. A második nemzedék egyrészt érzi szellemi fölényét — világnyelv, idegen iskola, szélesebb látókör következményét —, másrészt viszont tudata-

ban van mostoha sorsának is. Úgy látszik, másutt is így van ez, mert az amerikai — bizonyára kiélezettebb — viszonyokat Kosáry így foglalja össze: «A második nemzedék amerikai nemzeti iskolákban nevelődik és már büszke arra, hogy kint született. Biztosabban mozog és kicsit talán le is nézi az öregek vidékiességét, távoli meséit. Az óhazai vendég néha zavartan hallgatja, amint egy-két élénkebb fiatal, igaza tudatában, kioktatja az idősebbeket saját otthonukban. Az átlag Magyarországról sokat hall, de keveset tud ... A fiatal nemzedék a szülők idegenszerűségétől megszabadult, — s ugyanakkor standarizálódik is és erre büszke is. Az amerikai sablon életet él, és a baseball-eredményeket olvassa, de, lelke mélyén, egy kicsit gyökértelen is. Ösztönösen oda még nem, ide már nem tartozik. Ezért szólnak egyesek aggódva az átmeneti nemzedékről, bár sok a kivétel.» (I. m., 19. 1.)

Azok alapján, amiket fentebb előadtunk, úgy vélem, nem oly egyszerű a kérdés, legalábbis Európában, amilyenek azt Kosáry látja. A fiatalok eltávolodása apáik eszményeitől nem történik zavarok és zökkenők nélkül. S ez elkanyarodás nem jelenti szükségképpen tagadását a nemzet időtlen szellemének, sőt sok esetben — mint láttuk —? visszatérés ahhoz vagy annak nyugtalan keresése. A kiegyenlítődést tervszerű nevelő munka hozhatja meg, melynek intézményesített kerete az iskola.

Láttuk, hogy a befogadó környezet hatása csak a lélek felszínét módosítja, a mélyréteg érintetlen marad s egy-egy magyar dal, tánc, vers felkavarhatja még a lappangó lényezet és másíthatja a felszínt is. Az «elvilágiasodás» csupán azt jelenti, hogy a magyar képzetek a tudat háttérébe szorultak, ködösökké szürkültek, bár vonzóerejük nem csökkent ezáltal. S ép itt van a külföldi iskolák nagy hivatása: a hibát előnnyé, az egyoldalúságot sokrétűséggé kell változtatniok. Egészítsék ki és ellensúlyozzák, tervszerű munkával bénítsák még az idegen környezet elnevelő hatását.

E cél csak körülményesen közelíthető meg, de nem elérhetetlen, s legtöbb esetben a szülők is segítenek. Érdekük ez: a magyar nevelés állítsa vissza — és visszaállíthatja — a meglazult viszonyt köztük és gyermekeik közt. Elsimíthatja ez ártalmas nemzedéki válságot. Belső tartalmat adhat — s csak

ő adhat magyar tartalmat — a második nemzedék tágjainak. Megnyerheti, visszahódíthatja és hazavezetheti e fiatalokat, kik elsőrangú emberanyag lehetnének nemzeti jövőnk építéséhez. Szapora kisebbségeink számbeli és minőségi ellensúlyozására kiválóan alkalmasaknak látszanak. Megszokták az idegen környezetet, látókörük széles, ismereteik sokrétűek, fölényük biztos; már helyzetük miatt is tapasztaltabbak, műveltebbek, gondolkodóbbak, versenyképesebbek, mint a hasonló korú és állapotú óhazái ifjak. Csupán nemzeti tudatuk zavaros. Ezt kell bennük tisztáznia a magyar nevelésnek.

Érezzék meg és legyenek büszkéek rá, hogy «egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók». S ami a befogadó közösséget (szellemileg) nagyvá és vonzóvá teszi, megvan az nálunk is, bennünk is, csak más változatban, történelmibb köntös alatt. Vegyük észre, hogy nemzeti sorsunkat a lehetőségek szépítik. A küldetés és a feladatok miatt érdemes a hűséget elvállalni. A kérdés, melyre a külföldi fiatal magyarnak válaszolnia kell, átlátszóan világos: másodlagos idegen akar-e lenni vagy európai magyar? Tudja meg, hogy más néphez hasonulva csak lelki rokkant lehet, sanda szemmel nézett gyanús, felemás, «sales métèques» — mondják a franciák. És tanulja meg, hogy a nemzeti egyéniség a lélek mélyén szunnyad s bár szunnyad csak, becsapni nem lehet, sem a befogadókét, sem a sajátunkat. Viszont aki hű marad a magyarsághoz, nemes hivatás hordozója lehet: népünknek előre tolt védője és képviselője, értékeinek közvetítője, szellemének sugárzója.

Átmeneti bajok és bántások ellenére a nemzet örök eszményei felé kell fordítani a néptöredék fiataljait: megsejttetni velük közösségi létünk értelmét, meggyőzni őket, hogy a nemzet nem mi vagyunk és nem is csak a mindenkori ország és mindenkori állam, hanem sajátos értékek évszázados halmozódása, leszűrődése, kiválasztódása. A nemzet nem politikai, hanem szellemi képződmény. S e nagy szellemi és erkölcsi egységnek mindnyájan részesei vagyunk — áldjon vagy verjen a sors keze — végzet ez, mely elől hiába menekülnénk. Az állam kiközösíthette az apát, a nemzet visszakéri a fiút. «Két éles pallos egy hüvelybe nem fér»; két nemzethez nem tartozhat valaki; nem lehet magyar is, meg francia is. Választani kell. — Ám ép

itt merül fel a lényeges aggály: ha e fiatalok elfordultak a nyelvtől, mi éleszti még bennük a magyarság érzetét? Igazuk lenne-e a jóhiszeműeknek, kik azt hirdetik, hogy a nyelvcsere nem módosítja a lelkiséget s hogy Amerikában már kialakulóban van egy sajátos változatú, angol nyelvű és amerikai szellemű magyarság, tehát «a második és harmadik generáció elamerikaiasodása nemzetiségi szempontból semmi veszedelmet nem jelent, mert a változás csak nyelvbeli, de semmi köze nincs a lélekhez?» (Káldor Kálmán, idézi Ács Tivadar, Magyar Szemle, 1943 jan.) Ha csak e mondva csinált halvány remény vigasztalna, lemondhatnánk a külföldi utánpótlásról. Higyjük azonban, hogy szervezett neveléssel fékezhető még a teljes nyelvcsere s így a lelki átállás is. Az iskola szerepe itt túlnő a szokásos kereten: a végzetes nemzet-választást csak ő döntheti el a magyarság javára.

V.

A kérdés megoldhatósága az otthoni és külföldi viszonyok mindenkor alakulásától függ. Bármint változzék is azonban a világhelyzet, bizonyosnak látszik, hogy idegen földön fognak élni magyarok; sőt valószínű, hogy számuk egyre növekszik majd. Úgy látszik ugyanis, hogy nagy egységek kialakulása felé sodródunk, a nemzetközi érintkezés könnyebbnek és szervezettebbnek ígérkezik. Így a fejlődés aligha fogja érvényteleníteni a felvetett kérdést. Megoldására kell tehát készülődni.

Ellen lehetne vetni, hogy a külföldi magyarok száma csekély, túlzott hát a jelentőség, melyet neki tulajdonítunk. S valóban, megközelítő becslés szerint mindössze két milliónyi magyar él most a határokon túl, de ez a szám is állandóan változik, jelenleg csökken. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy sokan foglaltatnak e számban olyanok, kik csak hivatalosan magyarok, avagy olyanok, kik nemzetünkben már eltávolodtak vagy útban vannak a beolvadás felé, alig marad egymilliónyi honfitársunk, kikre teljesen érvényes a fenti elemzés valamint a hazatelepítés szüksége is. Érdemes-e és fontos-e, hogy törődjünk velük, hogy intézményeik foglalkozzanak ügyeikkel? Nem lehet kétséges az igenlő válasz. Nemzetünk közel tíz százalékáról

van szó, mely nemcsak mennyiségi gyarapodás, de értékes oltóág is lehetne.

Mindenek előtt a rendszeres nyilvántartást kellene megszervezni. Ezideig ugyanis az volt a szokás, hogy a külföldi magyarok csak akkor fordultak a külképviseleti hivatalokhoz, ha valami ügyes-bajos dolguk akadt. Így számos atyánkfia kallódott el anélkül, hogy nyoma maradt volna irattárainkban. A legegyszerűbb anyakönyvelési mód: az idegen államba érkezés után, s aztán szabályos időközökben, minden magyar legyen köteles jelentkezni az illetékes hatóságnál, ahol kapjon nyilvántartási lapot. Legyen köteles bejelenteni élete főbb eseményeit: házasságát, gyermekei születését, foglalkozása változását.

Más szükséges előfeltétele a külföldi magyarok sikeres gondozásának az egységes és tervszerű központi irányítás megszervezése. Ma az a helyzet, hogy szétszóródott honfitársaink ügyei elkallódnak a különböző minisztériumok s különböző ügyosztályok kezelésében. Ha nem tévedek, a kivándoroltak helyzetére és jövőjére vonatkozó kérdések négy minisztérium hatáskörébe tartoznak: a Külügy-, a Pénzügy-, a Közoktatásügy-, sőt a Belügyminisztérium is foglalkozik velük. Ennyi hivatalban — főleg ha mindenütt csak másodlagosak ez iratok —, könnyen háttérbe szorulnak, «elfekszenek». Egységesíteni kell az idegenben élő magyarság ápolását. Legcélszerűbb megoldásnak Külföldi Kormánybiztosság létesítése látszik.

A Kormánybiztosság a pontos és részletes nyilvántartásról gondoskodnék s a külföldi magyarok gazdasági, művelődési és esetleges hazavándorlási ügyeit intézné, otthoni megtelepüléseket könnyítené. Például az iskolai ügyosztály jog-, hatásköre körülbelül a tankerületi főigazgatóságéval lehetne azonos, kidolgoztatná a keret-tantervet, törődne a tanelőképzéssel, s évkönyvek, körlevelek meg találkozások segítségével gyakorivá tenné az érintkezést és a tapasztalatok kicserélését, megszerveztné a fiatalok ismerkedését is közös nyaraltatások és egymásközi levelezések rendszeresítésével. A tudományos és propaganda intézet pedig az érdekelt országok belső viszonyainak a változását, a törvényhozások újítását figyelné, a magyar letelepültek életkörülményeit a társadalmi és lelki viszonyait tanulmányozná.

Persze e feladatok valóra váltása is szükségkép a háború utánra halasztódik. Ám egész mostani életünk alig más, mint készülődés. Számba vesszük a jelenlegi s jövő magyar gondokat, őszintén és hamis pátosz meg fölösleges szépítgetés nélkül, a külföldi magyarság sorsa csupán részlete az egésznek s még e részleten belül is apró réseket feszegetünk. Azért tesszük, hogy ne érjen meglepetés bennünket, amidőn majd e kérdések is — sok egyébbel együtt — szőnyegre kerülnek és gyors megoldást követelnek.

Paris, 1943 január.

Dobossy László